

NATUUR EN EDUCATIE

Een praktijkbeeld

INHOUD

1. Voorwoord	5
2. Natuur- en milieu-educatie in praktijk	7
- Een cursus natuur en milieu voor volwassenen	10
- IVN-natuurgidsencursus	15
- Werkkamp in De Wieden	20
- Veldwerk in Orvelte	26
- Een werkweek in het bos voor basisscholen	31
- Een jeugdgroep van het IVN	37
- Een wandeling met natuurgidsen	40
3. Doelen van natuur- en milieu-educatie: op weg naar een vertrouwde en verantwoorde omgang met de natuur	45
4. NME-organisaties met natuurgerichte en buitenschoolse activiteiten	50
5. Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en natuur- en milieu-educatie	61
6. Literatuur voor verdere oriëntatie	68

1. Voorwoord

Het leren over natuur, milieu en landschap is voor de omgang met de natuur van groot belang. Voor het noodzakelijke behoud en herstel is overheidsbeleid alleen niet voldoende. Brede instemming en daadwerkelijke steun vanuit de bevolking zijn evenzeer nodig. Natuur- en milieu-educatie vormt de sleutel die daar toegang toe geeft. Zonder kennis van zaken en zonder gemotiveerde inzet leiden spontane activiteiten immers nauwelijks tot de gewenste resultaten.

De praktijk laat zien dat natuur- en milieu-educatie een ruim verzamelbegrip is. Tal van vormen en werkwijzen van het leren over natuur, landschap en milieu vallen onder deze noemer. De variaties in onderwerpen, doelgroepen en diepgang is groot. Een bont palet van organisaties en instellingen draagt er op één of andere wijze aan bij. De zorg voor natuur- en milieu-educatie is niet alleen een zaak van de rijksoverheid. Provincies, gemeenten, scholen, allerlei educatieve instellingen, natuur- en milieu-organisaties en -niet in het minst - ouders en andere opvoeders hebben wat dit betreft ook taken en verantwoordelijkheden. Bovendien is meer dan één ministerie beleidsmatig aanspreekbaar. Direct en indirect zijn zeven departementen bij dit beleidsterrein betrokken. Kenmerkend is voorts het voorwaardenscheppende beleid. In plaats van zelf de uitvoering ter hand te nemen maakt de overheid educatieve activiteiten van anderen mogelijk.

Het doel van deze brochure is op beknopte wijze - en zonder compleet te willen zijn - een beeld te schetsen van

die vormen van natuur- en milieu-educatie, waarin natuuraspecten bijzondere aandacht krijgen. Met name worden activiteiten voor het voetlicht gehaald van organisaties die subsidie ontvangen van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

In de natuur- en milieu-educatie is het vrijwilligerselement sterk en dat is een goede zaak. Educatief werk geeft velen een mogelijkheid om zelf bij te dragen aan oplossingen voor natuur- en milieuproblemen. De beschrijvingen van de diverse activiteiten geven daar duidelijk blijk van. Er is echter nog veel te doen. Daarom hoop ik dat de inhoud van deze brochure vele lezers aanleiding geeft zelf ook in dit werkveld aan de slag te gaan!

De staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

J.D. Gabor.

2. NATUUR- EN MILIEU- EDUCATIE IN DE PRAKTIJK

Deze brochure is geschreven om beroepskrachten, vrijwilligers en geïnteresseerden een beknopt en helder - en hopelijk ook prettig leesbaar - overzicht te bieden van buitenschoolse en natuurgerichte activiteiten op het gebied van natuur- en milieu-educatie. Bovenstaande eerste zin bevat meteen al een paar termen die om nadere uitleg vragen.

Buitenschoolse activiteiten

Met "buitenschoolse activiteiten" worden hier zowel activiteiten bedoeld die worden ondernomen met jeugd en volwassenen in vrijetijdssituaties, als activiteiten die in een natuurlijke omgeving worden georganiseerd voor scholen. In dit hoofdstuk vindt u een zevental reportages van dergelijke activiteiten, waarin deelnemers en organisatoren hun ervaringen en motieven weergeven.

Natuurgerichte activiteiten

"Natuurgerichte activiteiten op het gebied van natuur- en milieu-educatie" klinkt op het eerste gehoor nogal dubbelop en behoeft daarom enige verheldering. De aarde, het water, de lucht en het licht - met andere woorden "het milieu" - vormen als het ware het omvattende kader waarin de levende natuur is ingebed. De gigantische milieuproblemen waarmee wij heden ten dage worden geconfronteerd, zoals lucht-, water- en bodemverontreiniging, zijn regelrechte bedreigingen voor de levende natuur. En omgekeerd vormt natuuraantasting - denk bijvoorbeeld aan de vernietiging van het tropisch regenwoud - een bedreiging voor de kwaliteit van het milieu. Door middel van natuur- en milieu-

Een dichtgroeïend ven

educatie wordt geprobeerd kinderen en volwassenen inzicht te geven in de unieke en uitzonderlijke samenhang van ecosystemen en de manier waarop deze ecosystemen in positieve en negatieve zin kunnen worden beïnvloed door de menselijke samenleving. Tevens wordt geprobeerd mensen de kennis en vaardigheden aan te reiken waarmee ze in toenemende mate hun eigen verantwoordelijkheid voor natuur en milieu gestalte kunnen geven.

Verschillende benaderingen

Nu beslaat natuur- en milieu-educatie een omvangrijk veld aan activiteiten, dat vanuit verschillende invalshoeken benaderd kan worden. Er kan bijvoorbeeld gekozen worden voor een politiek-maatschappelijke, een natuurwetenschappelijke of een kunstzinnige benadering. Vanuit het perspectief van het Natuurbeleidsplan ligt het voor de hand een natuurgerichte benadering te kiezen. In het dichtbevolkte Nederland leven immers veel mensen in een verstedelijkte omgeving, soms ver verwijderd van natuurrijke gebieden. Overheidsbeslissingen op het gebied van natuurbeheer of milieubeschermende maatregelen liggen dan letterlijk ver verwijderd van het bed van deze Nederlanders. Maar zorg voor natuur en milieu kan pas ontstaan als mensen weten wat de waarden van de natuur voor hen betekenen. Daarom kiest het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij vooral voor stimulering van die activiteiten op het gebied van natuur- en milieu-educatie, die erop gericht zijn kinderen en volwassenen de rijkdom van de natuur te leren kennen.

Dit beleid stoelt op de gedachte dat het ontwikkelen van waardering voor natuur, milieu en landschap een voorwaarde is die voorafgaat aan inzet ten gunste van natuur en milieu.

Een overzicht

Uit het voorgaande blijkt reeds hoe divers het terrein van natuur- en milieu-educatie is. Zelfs direct betrokkenen missen nog wel eens het overzicht en relatieve buitenstaanders, zoals leerkrachten en leiders in het jeugd- en jongerenwerk, zijn al gauw het spoor bijster. Voor al degenen die vanuit natuurwaardering willen komen tot inzet voor natuur, milieu en landschap, biedt deze brochure

een typering en een overzicht van de belangrijkste activiteiten en organisaties.

Een cursus natuur en milieu voor volwassenen

Apeldoorn 29 mei 1991

Op de cursus voor volwassenen leer je waarom en hoe je milieuvriendelijk handelt aan de hand van dagelijkse situaties en praktische mogelijkheden. Of zoals een deelnemer het kort en krachtig uitdrukt: "Hier leer je wat zin en onzin is." Voor deze cursus is een map met lesmateriaal ontwikkeld door het IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie en de Stichting Milieu-Educatie (SME).

De cursus in Apeldoorn wordt georganiseerd door drie instanties: de lokale IVN-afdeling, de Stichting Werkgroep Milieuzorg Apeldoorn (SWMA) en het gemeentelijke Centrum voor Natuur- en Milieu-Educatie (CNME); een forse organisatiestructuur voor een cursus van vijf avonden, die wordt gegeven door vier docenten. Tevens zijn er twee gastsprekers uitgenodigd, één voor het energiegebruik in huis en één voor het onderwerp afvalscheiding.

Woensdagavond - voetbalavond

Aan de cursus nemen zestien vrouwen en twee mannen deel. De bijeenkomsten worden gehouden op woensdagavond en dat kon wel eens de oorzaak zijn van de ongelijke sekseverdeling. De woensdagavond is immers de televisie-voetbalavond, althans dat is de reden die deelnemers zelf noemen ter verklaring van de ongelijke verdeling. Verschillende cursisten komen uit het onderwijs. Zij geven als motivatie voor hun deelname dat ze hier veel willen leren wat ze in hun onderwijs aan de leerlingen kunnen doorgeven. Eigenlijk vormen volwassenen met weinig vooropleiding de doelgroep van deze cursus. Het blijkt in de praktijk echter heel moeilijk om deze doelgroep te bereiken. In ieder geval bestaat de deelnemersgroep in Apeldoorn uit zeer gemotiveerde mensen - het opkomstpercentage is 90% - met een grote "kennishonger", waaraan helaas niet helemaal kan worden voldaan omdat de cursus gericht is op een minder opgeleide doelgroep.

In en rond huis

Het programma van de cursus ziet er als volgt uit:

Op de eerste avond wordt de natuur rondom het huis behandeld, waarbij de nadruk op vogels ligt. Aan de hand van vogelboekjes en plattegronden bekijken de cursisten welke vogels rondom het huis voorkomen, waarom ze daar voorkomen en welke maatregelen je kunt treffen om de vogelstand rondom het huis te bevorderen. Aan het eind van de avond krijgen de deelnemers de opdracht de komende maand zo milieuvriendelijk mogelijk te leven en een rapportje van hun ervaringen daarmee bij te houden.

Wat zit er in die kast

De tweede avond heeft als thema: "Wat zit er in die kast?" en gaat over schoonmaakmiddelen. Er wordt gekeken wat mensen zoal in huis hebben. De milieuschadelijkheid van sommige van deze middelen wordt niet alleen behandeld, maar ook proefondervindelijk aangetoond. De cursisten zaaien tuinkers in bakjes met potgrond, waaraan respectievelijk zachte zeep, terpentine, bleekmiddel, jif en water wordt toegevoegd. Op overeenkomstige wijze worden er ook proefjes gedaan met ontkiemende bonen, de invloed van fosfaten op water en de zelfreinigende werking van gekookt kraanwater en slootwater. Op de laatste cursusavond worden de resultaten van de proefjes besproken. De deelnemers zijn dan bijvoorbeeld heel verbaasd dat tuinkers op potgrond met jif bijna niet wil groeien en de docent legt uit dat de detergenten, of wasactieve stoffen, in het schuurmiddel dit veroorzaken.

Op deze tweede avond worden ook de milieuvriendelijkere schoonmaakmiddelen en -methoden behandeld. Deze artikelen en de proefjes blijven gedurende de hele cursus opgesteld in het leslokaal.

Energiegebruik

Voor de derde avond hebben de cursisten hun energiegebruik in huis van de afgelopen week moeten bijhouden. Een gastspreker komt nu vertellen over energiegebruik en energiebesparing in het huishouden. Voor de deelnemers was het uitermate leerzaam hun eigen energieverbruik te vergelijken met anderen en te horen hoe je met eenvoudige maatregelen dit energiegebruik kunt

terugdringen. De cursusavond was in ieder geval aanleiding voor sommige deelnemers om spaarlampen aan te schaffen.

Afvalscheiding

De vierde avond werd besteed aan afvalscheiding, maar omdat de gemeente Apeldoorn al gescheiden afval ophaalt en hieraan veel voorlichting heeft besteed, bood deze avond de cursisten weinig nieuws.

Reclame beoordelen

De vijfde en laatste avond heeft een gevarieerd programma. Eerst worden de resultaten van de proefjes van de tweede avond besproken. Vervolgens wordt er een videoband met reclamespotjes vertoond, waarin gesuggereerd wordt dat de aangeprezen produkten milieuvriendelijk zijn vervaardigd. De cursisten moeten bepalen of de vertoonde produkten inderdaad milieuvriendelijk zijn. Hetzelfde gebeurt daarna aan de hand van tijdschriftreclame. De cursisten krijgen per tweetal een reclame-advertentie en een werkblad met kritische vragen aan de hand waarvan ze de reclame beoordelen. Maar deze cursisten is niets meer wijs te maken: "Alles is misleidend" luidt de kernachtige conclusie.

Huiswerk

Hierna komt de huiswerkopdracht aan de orde: de cursisten vertellen elkaar hoe zij in de afgelopen maand zo milieubewust mogelijk geleefd hebben en hoe hun dat bevalen is. Het is prachtig om te zien hoe de cursisten elkaar bijvallen of van commentaar voorzien. Een deelneemster had als energiebesparende maatregel alle kleine wasjes met het wolwasprogramma op dertig graden gedaan. Prompt komt de opmerking dat een wolwasprogramma veel meer energie vergt door de hogere waterstand in de trommel, want al dat water moet verwarmd worden. Een andere deelneemster klaagt: "Mijn vriend waarmee ik samenwoon, wil niet meedoen aan allerlei milieuvriendelijke maatregelen." Uit de daarop volgende discussie blijkt dat meer cursisten de grootste moeite hebben hun partner mee te krijgen in milieuvriendelijker gedrag. "Stuur ze naar de milieucursus!" is het advies vanuit de deelnemersgroep. En dan blijkt dat de informatie-overdracht tijdens de cursus effectief is geweest: er worden stukken zeep gekocht in plaats van

vloeibaar spul in plastic flesjes, de verwarming gaat 's nachts uit of beduidend lager, er wordt meer gefietst en overtollige verpakking wordt geweerd.

Eén van de docenten is tevens voorzitter van de plaatselijke afdeling van het IVN. Na de pauze geeft hij nadere uitleg over de natuurgidsencursus die binnenkort weer start. Een andere docent heeft op verzoek van de cursisten uitgezocht of snijbloemen nu wel of niet milieuvriendelijk zijn. De cijfers die hij noemt over gebruikte gif-, mest- en verfstoffen zijn om van te schrikken. "Bloemen houden niet zo erg van mensen", merkt een deelnemer op.

Daarna wordt een stevige stapel informatiemateriaal uitgedeeld. De deelnemers krijgen het informatieboek dat bij deze cursus hoort, het "Milieukompas" van Milieu Defensie, de Gids voor de Groenconsument, de envelop "Een schoner milieu" van de gemeente Apeldoorn en verschillende folders zoals "Groeien zonder gif".

Kennishonger

Tot slot van de avond mogen de deelnemers hun mening geven over de cursus. Wanneer je echter onderwijsmensen in je cursus hebt, ben je als organisator niet gauw jarig: de cursisten hadden veel uitgebreider en dieper op de stof willen ingaan, hun kennishonger was niet gestild. Nu vormden deze deelnemers niet de eigenlijke doelgroep van de cursus, maar hun reacties geven wel aan hoe groot de kennisbehoefte onder volwassenen kan zijn. Toch geeft één cursist zonder het te weten perfect de doelstelling van deze educatievorm weer: "Ik had verwacht hier richtlijnen te krijgen, maar die kreeg ik niet. Ik heb geleerd dat je bij jezelf moet blijven, eigen keuzen moet maken." En daar gaat het in deze cursus om: Leren wat je zelf kunt doen binnen je eigen mogelijkheden aan het behoud van het milieu.

Vroeger weinig aandacht voor natuur en milieu

Veel volwassenen hebben vroeger op school weinig over natuur en milieu geleerd. De problemen van nu waren toen nog niet zo bekend. Educatieve activiteiten over natuur, milieu en landschap geven de gelegenheid om deze achterstand in te halen. Voor beginners zijn er cursussen zoals de hier beschreven cursus. Voor gevorderden is er

Wetenswaardigheden rondom planten

bijvoorbeeld de natuurgidsencursus, die komt hierna aan bod. Andere organisaties bieden tal van cursussen aan, bijvoorbeeld over vogels of over vrijwillig natuurbeheer.

Natuur- en milieu-educatie voor volwassenen heeft veelal twee doelen: deelnemers inzicht en betrokkenheid bijbrengen én kaderleden opleiden voor het vele werk van natuur- en milieu-organisaties. In hoofdstuk 4 zijn organisaties vermeld die cursussen geven.

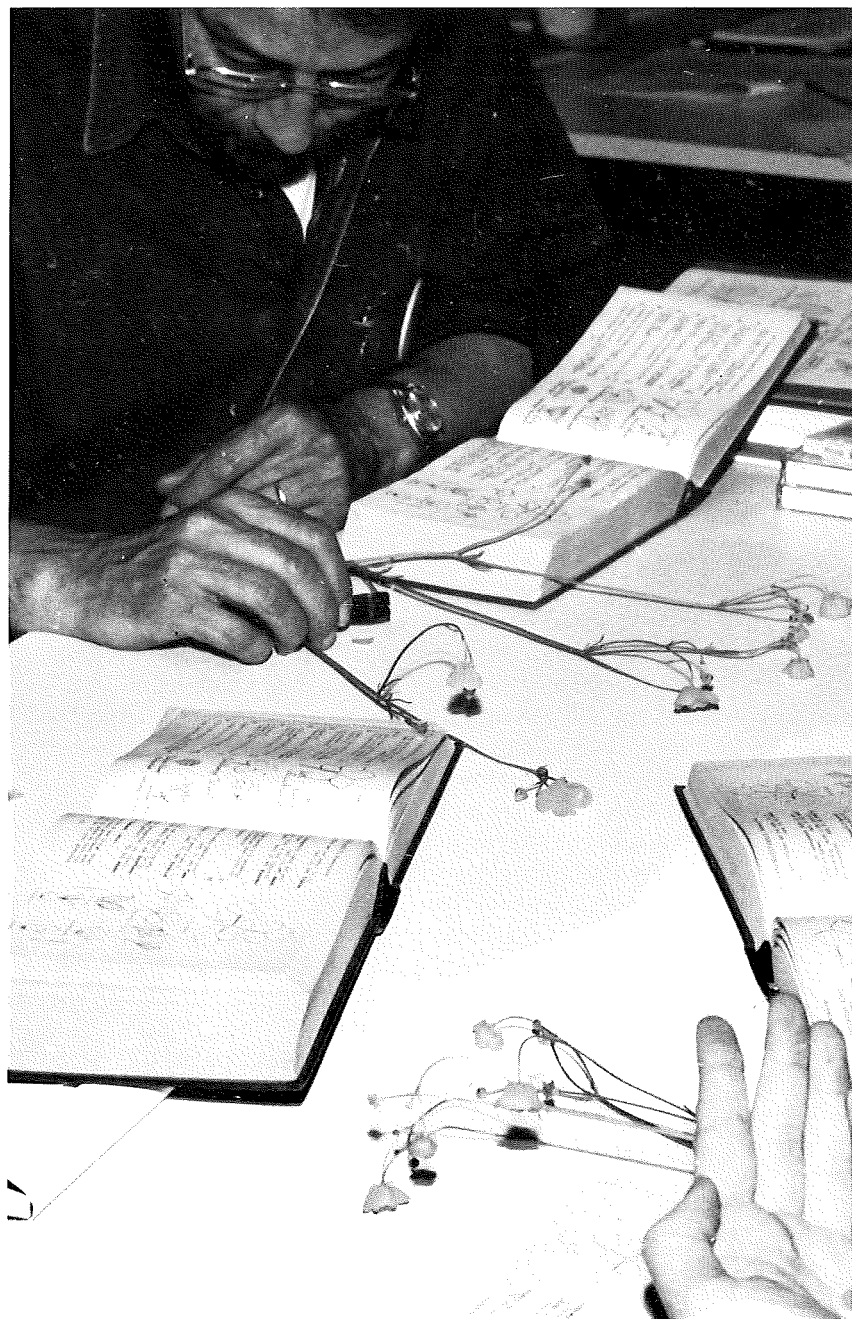
IVN-Natuurgidsencursus

Enschede 10 juni 1991

De cursus in Enschede is nog maar kort geleden begonnen: vandaag is de negende bijeenkomst met als lesonderwerp "planten". Er zijn 29 cursisten, waarvan er vandaag 26 aanwezig zijn. Er nemen ongeveer evenveel mannen als vrouwen deel en de leeftijd van de cursisten loopt van 20+ tot 50+. De meeste deelnemers waren al lid van het IVN voor aanvang van de cursus en actief in de verschillende werkgroepen, bijvoorbeeld in de werkgroep die natuurpleinen uitzet en wandelingen organiseert. Maar ze waren nog geen natuurgids, voelden dat als een gemis en grepen de kans om een cursus te volgen.

De bijeenkomsten worden gehouden in het Natuurmuseum, dat voor de lesactiviteiten een uitstekende accommodatie is. De deelnemers kunnen gebruik maken van de bibliotheek en de andere educatieve faciliteiten, zoals vandaag loepjes en flora's. In Enschede bestaat trouwens een nauw samenwerkingsverband tussen de Vriendenvereniging van het Natuurmuseum, het IVN en de KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging). Ook de natuurgidsencursus profiteert van deze uitstekende samenwerking, onder andere omdat hiermee zoveel deskundigheid ter beschikking staat.

De cursus wordt geleid door een vast docententeam, waarvan de meesten "beroepsbioloog met een onderwijsachtergrond" zijn; voor de excursies worden gastdocenten ingezet. Waarom gaat een beroepsdocent biologie in zijn vrije tijd ook nog eens - op vrijwillige basis - les geven aan toekomstige natuurgidsen? Geert Bakkering is daar heel duidelijk in. Hij geeft les op de Academie voor

Een scherpe boterbloem ...?

Fysiotherapie en voelt zich daar nauwelijks werkzaam als échte bioloog. Hij heeft algemene biologie gestudeerd en onderzoek gedaan naar vleermuizen en honingbijen. Zijn belangstelling en kennis gaan verder dan botten en spieren en daarvoor biedt de cursus ruime mogelijkheden.

Basiskennis

De lesactiviteit van vandaag begint met eenvoudige basiskennis over planten. Onder de vriendelijke leiding van Piet Jonker leren de cursisten dat water, licht, lucht, warmte en voeding noodzakelijke levensvoorwaarden zijn voor planten. Voor aanvang van de les had Hanneke van Dorp al een flinke stapel flora's uitgestald en die worden nu door haar besproken op voor- en nadelen. In de koffiepauze bladeren de cursisten vol belangstelling in deze boekenschat.

Determineren

Het tweede gedeelte van de avond wordt gebruikt voor het leren determineren. Iedere cursist krijgt een plant (scherpe boterbloem) en de flora van Heimans, Heinsius en Thijsse. Samen met Hanneke leert de groep nu stapje voor stapje hoe je een determineersleutel gebruikt. Verraste uitroepen en enthousiasme zijn het resultaat van deze ogenschijnlijk saaie bezigheid. Verschillende cursisten dachten geen loop nodig te hebben, omdat ze goede ogen hebben. Maar wanneer je het "honingmerk" op een kroonblaadje wilt zien of de afwezigheid van haartjes op de vruchtjes wilt bevestigen, dan is een loop onontbeerlijk. Na deze gezamenlijke oefening krijgen de cursisten per groepje verschillende planten, die ze nu zelfstandig mogen determineren.

Enkele deelnemers hadden voor deze les zelf planten meegenomen. Tot slot van de avond worden deze door Piet kort besproken. Achtereenvolgens komen aan de orde: hengel, look zonder look, rode klaver, voederwikke, breedbladige weegbree, salomonszegel (in Twente "motte (zeug) met bigg'n" genoemd), robertskruid, bosandoorn, abeel, beuk en haagbeuk. Rondom verschillende planten worden leuke verhalen en wetenswaardigheden verteld.

Hoe draag je kennis over

Tijdens het zelfstandig determineren heb ik gelegenheid om met enkele cursisten een praatje te maken. Naast mij zit Ben, die educatief medewerker is van de gemeentelijke plantsoenen- en milieudienst, en wat verderop zit Robert die medewerker terreinbeheer bij het Overijssels Landschap is. De aanwezigheid van beide heren op deze cursus verbaast me en ik ben nieuwsgierig naar hun motieven. Ben is deelnemer geworden om zijn natuurkennis op te frissen en te leren hoe je kennis overdraagt aan kinderen. Robert vertelt dat hij wel veel weet van bosbouw en faunabeheer, maar weinig algemene kennis heeft van kruiden, insecten en dergelijke. Het is de bedoeling dat hij ook educatief werk gaat doen voor de Stichting het Overijssels Landschap, dat wil zeggen: excursies leiden en natuurpleinen uitzetten. Tot zijn verbazing heeft hij op de cursus gemerkt dat veel kennis die voor hem vanzelfsprekend is, onbekend is bij de medecursisten. Hier leert hij hoe hij deze kennis kan overdragen.

Jachtopziener

Naast Robert zit een man instemmend mee te knikken. Ik vraag hem of hij ook terreinbeheerder is. Lachend vertelt hij dat hij bij UCN in Almelo werkt, maar tevens in deeltijd jachtopziener is. Hij bekeek de natuur altijd vanuit de jacht, maar "Ik bekijk de natuur nu vanuit een hele andere hoek; er gaat een wereld voor je open."

Onderwijzers

Onder de cursisten zitten ten minste vijf mensen uit het onderwijs. Met enkelen van hen maak ik een praatje. Ze geven aan natuurgenieters te zijn en er graag meer over te willen weten. Daardoor zijn ze in contact gekomen met het IVN. Eén van hen heeft het afgelopen weekend op Terschelling een werkgroep meegemaakt en was zo onder de indruk van het enthousiasme dat ze alsnog de natuurgidsencursus wil volgen. Vanavond is ze er voor het eerst. En natuurlijk proberen deze onderwijzers hun kennis over te dragen aan hun leerlingen.

Actuele, praktische wetenswaardigheden

De oudere cursisten intrigeren me al de hele avond. Ze zijn zeer druk bezig met determineren, maar ze willen me best

vertellen waarom zij deelnemen aan de natuurgidsencursus. Allemaal vertellen ze dat ze er nu eindelijk tijd voor hebben na een drukke loopbaan van zichzelf of van hun echtgenoot. Een enkeling is na de pensionering van de randstad naar Twente verhuisd. Met zoveel natuur om je heen ontstaat dan de wens, en is er de gelegenheid, om daar alsnog meer over te leren. Bovendien zijn ze allemaal best bereid mee te werken aan de activiteiten van het IVN. Met het echtpaar Peuling praat ik wat langer. Ze vertellen dat ze altijd al door de natuur "crossten" en veel gekampeerd hebben. Op deze cursus wordt hun kennis van de natuur verdiept en uitgebreid. Je leert nauwkeuriger kijken en dat verrijkt je leven. Mevrouw Peuling vindt vooral de actuele, praktische feiten die ze leert heel leuk, bijvoorbeeld dat het heel slecht voor paarden is om rhododendronbladeren te eten. Zij wonen in een andere gemeente bij een landgoed waar veel rhododendrons staan en waar tevens veel paard wordt gereden. Dergelijke weetjes maken de excursies, die zij leiden voor het IVN, extra aantrekkelijk voor de deelnemers. Het benadrukken van deze actuele, praktische feitjes geeft meneer Peuling aanleiding om te beginnen over milieuproblemen: "Daar hebben wij als ouderen driftig aan meegedaan. Wisten wij veel, alles mocht, alles was in opbouw. Maar hier word je wel met je neus op de feiten gedrukt." Omdat zij de enige deelnemers zijn die over milieuproblemen spreken, kom ik er nu pas achter dat aan het begin van de cursus aandacht is gegeven aan deze problematiek. Daarbij is ook verteld op welke wijze je milieuvriendelijker kunt handelen.

Eigen kennis verrijken

Na afloop van de lesavond praat ik nog even na met de docenten. Zij zitten toch een beetje in hun maag met de doelstelling van de natuurgidsencursus. Die is erop gericht cursisten te leren hoe je kennis overdraagt aan anderen. Maar het merendeel van de cursisten komt hier om de eigen kennis te verrijken. Met nog ruim een jaar natuurgidsencursus voor de boeg zal het de docenten best lukken deze enthousiaste cursisten te motiveren voor de doelstelling van het IVN.

Natuurgidsencursussen worden georganiseerd door plaatselijke afdelingen van het IVN, vereniging voor natuur-

en milieueducatie. De cursus is bedoeld als kaderopleiding tot vrijwillig educatief medewerker op het gebied van natuur- en milieu-educatie. Een cursus duurt gemiddeld anderhalf jaar en gewoonlijk komen de deelnemers eenmaal per week bij elkaar voor lesactiviteiten of excursies. Meer dan duizend mensen volgen jaarlijks de natuurgidsencursus!

Werkvakantie in De Wieden

Donderdag 8 mei 1991

In alle vroegte gaan de 28 deelnemers en vier begeleiders aan boord van een grote stalen boot, die wordt gesleept door een punter met buitenboordmotor. De punter ligt volgeladen met gereedschap voor het hooien. We worden uitgezwaaid door twee begeleiders, die achterblijven om boodschappen te doen en voor de vegetarische avondmaaltijd te zorgen. Vandaag moet er helemaal in het noorden van De Wieden gehooid worden, vlak onder de Otterskooi. Omdat deze eendenkooi nog helemaal intact en in gebruik is, krijgen we daar eerst een rondleiding.

De Beulakerwijde ligt er zo vroeg nog helemaal verlaten bij en het is fris. De meesten kruipen weg in hun jas of trui, ondertussen krabbend aan grote muggebulten. Toch vormt het varen één van de hoogtepunten van deze week. De nieuwe deelnemers hadden geen idee dat ze zoveel zouden varen: "Schitterend dat varen, ik heb nog nooit zo lang in een boot gezeten." De boot wordt bijgestuurd door Hildebrand, een terreinmedewerker. Hij staat bovenop het achterdek en wijst naar watervogels, reeën langs de kant en wat later op een vluchtende hermelijn. We worden niet via de kortste, maar via de mooiste weg naar de plaats van bestemming gevaren, midden door het onbedorven dorpje Dwarsgracht. Daar worden we vriendelijk toegezwaaid door de bewoners; deze jongeren zijn bekende en welkome gasten. Daarna gaat het door nauwe sloten naar de Otterskooi, een stuk moerasveen met grote botanische waarde dat ook voor leden van Natuurmonumenten verboden gebied is. Verschillende deelnemers ervaren het als een groot voorrecht dat je met deze vakanties in natuurgebieden komt waar je anders niet mag komen en dat je dingen ziet of op dingen gewezen wordt die je

anders nooit ziet. In de eendenkooi geeft Arco, de andere terreinmedewerker, een rondleiding. De meeste deelnemers zijn voor het eerst van hun leven in een eendenkooi en kijken met verbazing naar de ingenieuze constructie en de demonstratie van het eendenlokken.

Het werk roept

Maar het werk roept en met spoed worden we afgezet bij het land dat gehooïd moet worden. Toch is er eerst nog tijd voor koffie met koek en dan gaat iedereen zeer doelgericht aan het werk. Het gemaaide gras heeft al een tijdje liggen drogen, maar moet nu aangeharkt en afgevoerd worden. Zo blijft de grond voedselarm. Binnen de kortste keren is uitgeteld in hoeveel rijtjes het hooi moet worden aangeharkt en zijn de deelnemers in groepjes aan het werk. Dat geeft mij gelegenheid om met de mensen een praatje te maken en ze tevens van het werk te houden. Maar dat is helemaal geen bezwaar, want er wordt heel ontspannen gewerkt. Wie moe is duikt even in het verzamelde hooi om uit te blazen. Bovendien geeft het hooi aanleiding om lol te maken. Er worden grote snoekduiken in gemaakt en een deelnemer wordt met behulp van harken en grote bossen hooi omgetoverd in een vogelverschrikker.

Veel leuker dan verwacht

De leeftijd van de deelnemers varieert van 14 tot 26 jaar. Voor sommigen is dit het eerste kamp, maar een ander neemt al voor de 22ste keer deel aan een activiteit van de Werkgroep van Kampbegeleiders (WvK). Het opleidingsniveau van de deelnemers beslaat het hele onderwijsscala: van lager beroepsonderwijs tot universiteit. Een zeer divers gezelschap dus, of zoals Ron (16 jaar, 4 Havo) het uitdrukt: "Je hebt hier kakkers en boerenpummels, maar ze hebben op één punt allemaal dezelfde motivatie." Dat laatste is waar, want ook degenen die van te voren niet zulke natuurfreaks waren, hebben hier geleerd dat werken voor natuurbehoud pure noodzaak is. Maar iedereen benadrukt dat je hier evengoed voor de lol heen gaat, omdat het zo ontzettend gezellig is. De jongste deelnemers zijn nogal eens door hun ouders hierheen gestuurd. Paulo vertelt ronduit: "M'n moeder is een 'IVN-geval', die vond dit wel wat voor mij. Ik ben niet met tegenzin gegaan, maar ik wist niet dat het zo leuk zou

Je leert hier hooien!

zijn." Ook de twintigers die voor het eerst aan een kamp deelnemen, hadden niet gedacht dat een werkvakantie zo leuk en gezellig kon zijn. Ellen: "Ik had een ander type mensen verwacht, van die alternatieve geitewollensokken. Die zijn er ook wel, maar niet zoveel." En Judith: "Jammer dat ik het niet eerder ontdekt heb." Onder de deelnemers zijn er ook die al een baan hebben. Bruno bijvoorbeeld is 26 jaar en werkt op een tekenkamer: "Weet je wat je hier leert? Dat je een heel andere samenleving kunt hebben, waar niet alles om de centen draait. Je kunt hier lekker werken met elkaar; er zit geen dwang op en je doet heel nuttig werk voor natuurbehoud."

Vakantiegevoel

Na de middagpauze wordt er nog een stukje land gehooid aan de andere kant van de sloot. Halverwege de middag is het klaar, maar dan blijkt er helemaal aan de zuidkant van De Wieden nog een gebiedje te zijn waar van de week al gewerkt is, maar dat niet is afgemaakt. Om de dag vol te maken, worden we daarheen gevaren. Het wordt een prachtige tocht dwars over de Beulaker- en Boswijde naar Venemaat. Bij elkaar wordt er vandaag zo'n drie uur gevaren en daar krijg je van de weeromstuit al een vakantiegevoel van.

"Je leert hier hooien"

Op Venemaat worden de deelnemers verdeeld over verschillende stukjes land. Inmiddels zijn er nog twee terreinmedewerkers van Natuurmonumenten bij gekomen en met zoveel mensen is het werk snel klaar. Ondertussen vraag ik één van hen naar zijn mening over de hulp van deze werkvakanties. Arco: "Het is werkverlichting. Ze doen zeker niet voor spek en bonen mee. Als ze niet meer kwamen, moesten wij meer doen. Vorige week hadden we een stuk botanisch land van 6.5 hectare. Dat moet helemaal met de hand, daar komt geen eind aan. Dan ben je blij met zo'n groep d'r op." Later verzekert beheerder Slot mij dat het educatieve aspect van deze werkvakanties voor hem en voor Natuurmonumenten voorop staat. Het gaat erom dat deelnemers leren wat natuurbeheer inhoudt. Onbewust bevestigen de deelnemers dat; een greep uit de opmerkingen: "Je leert hier hooien, wat gras harken is en hoe het ruikt"; "Je ziet hoe zwaar het werk op het land is,

nou weet je wat het is"; "Ze wijzen je op allerlei dingen waar je zelf aan voorbij zou lopen, bijvoorbeeld grasvegetatie, riet en bomen. Als je dat z'n gang laat gaan, wordt het allemaal bos en dat is jammer, want als het afwisselend is, heb je meer soorten-rijkdom. Dan weet je waarom je nooit." Ron (16 jaar) is lid van de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie), hij vertelt: "Je leert hier veel. Bij de NJN leer je ernaar kijken en hier leer je het maken. Bij de NJN kun je vogels tellen of planten doen, maar op een gegeven moment begint het te frustreren en te knagen dat je alleen maar kijkt en er eigenlijk niets aan doet."

Werk- en vakantiecampen

Op de terugweg wordt in de boot aan deelnemers die lid willen worden van de WvK, nadere uitleg gegeven over de activiteiten van deze werkgroep. De WvK organiseert het jaar rond landelijke en regionale campen en weekenden met verschillende werkzaamheden. Er wordt moerasbos gerooid, heide geplagd, wilgen geknot, schraalgraslanden gehooid en gewerkt op biologisch-dynamische land- en tuinbouwbedrijven. Er zijn werkvakanties, zoals dit kamp in De Wieden, waar iedere dag gewerkt wordt. Maar er zijn ook recreatieve campen met slechts halve dagen werk en verder sport en spel. Er zijn themakampen, internationale campen en huifkartochten. De gewone werkvakanties, zoals dit kamp in De Wieden, zijn bedoeld voor jongeren van 15-25, maar men is soepel met de leeftijdsgrenzen. Voorts zijn er speciale jongerenkampen voor de leeftijdscategorie van 15-17 en ouderenkampen voor mensen van 20-30 jaar.

Educatieve lijn

De campen van de WvK onderscheiden zich van andere werkvakanties door een duidelijke educatieve lijn in het programma. Han, één van de kampbegeleiders, vertelt dat de WvK vier educatieve elementen onderscheidt: 1. de concrete natuurervaring, 2. de ecologische verbanden, 3. het maatschappelijk perspectief op milieuproblemen, 4. het actieperspectief en dan met name: "Wat kun je zelf doen om natuur en milieu te behouden?" Dit jaar wordt vooral aan het laatste veel aandacht besteed gedurende het educatieve (avond)programma van de campen. Op het kamp in De Wieden wordt iedere avond van acht tot tien uur iets educatiefs gedaan. De eerste avond betrof een excursie

naar De Foeke, het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten in De Wieden. Daar heeft de beheerder uitleg gegeven over dit gebied en werden dia's en een videoband bekeken.

De tweede avond werd een soort ganzenbord gespeeld, waarin de grote milieuproblemen over de hele wereld aan de orde kwamen. Sommige deelnemers werden toen voor het eerst met deze problemen geconfronteerd, voor anderen waren deze problemen helaas al te bekend. Het spel was door de begeleiders zelf ontworpen en heeft heel wat voorbereidingstijd gekost.

Op de derde avond konden de deelnemers zich inschrijven voor een themagroep naar keuze. Ze konden kiezen uit: natuurbeheer, etiketten van levensmiddelen, afval, actie voeren en bio-industrie. Voor dit laatste thema was geen belangstelling, maar de overige themagroepjes liepen snel vol.

Vanavond presenteren de groepjes aan elkaar wat ze opgestoken hebben van deze educatieve activiteiten. Het groepje over natuurbeheer tekent drie typen landschap op evenzoveel grote vellen papier: een eenvormig "ruilverkavelings"-landschap, een zeer gevarieerd landschap met een grote soorten-rijkdom, en een mengvorm tussen eenvormig en gevarieerd landschap als compromis. Het etiketten-groepje verzamelt alle etiketten van de levensmiddelen die deze week gegeten zijn en stelt daaruit een gigantisch etiket samen met alle genoten voedingsmiddelen. IJverig wordt in allerlei boekjes nageplozen wat de bijwerkingen van sommige voedingsstoffen kunnen zijn. Het afval-groepje presenteert zijn resultaten in een Meneer Kaktusshow en het actiegroepje maakt er een "Ook dat nog" presentatie van over allerlei strubbelingen met de overheid. In beide gevallen wordt er veel gelachen en dat brengt de milieuproblemen tot vakantieproporties terug.

De Werkgroep van Kampbegeleiders (WvK), een onderdeel van het IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie, organiseert landelijke en regionale werkvakanties voor jongeren van 15-30 jaar. In de jaren zestig is het allemaal begonnen met hooien in De Wieden, een moerasveengebied in de kop van Overijssel dat eigendom is van Natuurmonumenten.

Veldwerk in Orvelte

Woensdag 8 mei 1991

Katja (5 VWO): "We moesten het zuurstofgehalte van het water bepalen en daarom zaten we 's avonds toen het al wat donker werd met twee groepjes zo knus bij elkaar bij een vennetje. Dat was echt heel tof."

Behoorlijk hoog niveau

In heel kort bestek verwoordt Katja hier wat er op het veldstudiecentrum in Orvelte te beleven valt: op behoorlijk hoog niveau kennis verzamelen over de aanwezige natuur en tegelijkertijd een emotionele ontmoeting met die natuur ondergaan. Dat wordt nog eens bevestigd door een begeleidende docent, aan wie ik vraag wat zijn leerlingen hier leren: "Zelf ontdekken en leren wat natuur is. De meesten komen nooit buiten. Het interesseert ze nauwelijks." Maar die interesse is in Orvelte snel gewekt. De leerlingen van 5 VWO uit Breukelen vertellen dat ze eigenlijk tegen deze veldwerkweek hadden opgezien, omdat het meetelt voor de schoolonderzoeken van het eindexamen. Achteraf blijkt het best mee te vallen. Janette: "Ik dacht dat wordt heel gestresst, hard werken, maar nou vind ik het leuk."

Uitstekende accommodatie

Deze school uit Breukelen komt al vanaf de oprichting van het veldstudiecentrum (zo'n tien jaar geleden) in Orvelte. De school is een voorbeeld van de geslaagde aanpak van de Stichting Veldstudiecentra (SVC). De stichting richt zich met name op (aankomende) leerkrachten om hen te leren zelfstandig veldwerk te doen als middel voor natuur- en milieu-educatie. De school uit Breukelen werkt inmiddels geheel op eigen kracht haar programma op het veldstudiecentrum af. Zij maken geen gebruik meer van de cursusleiding en het aanbod van programmamogelijkheden. Het docententeam overweegt de werkweek te verplaatsen naar de Waddeneilanden, waarbij ze dan gebruik kunnen maken van de SVC-veldwerkbus. Maar dan missen ze de uitstekende accommodatie van het centrum in Orvelte, waar de verblijfsruimte gezellig is ingericht, het heel goed eten is en de uitrusting van het werkgebouw ook op de leerlingen indruk maakt. Bovendien zijn de docenten inmiddels

volkomen bekend met de omgeving, wat belangrijk is voor het werkweek-thema. Sinds een aantal jaren onderzoeken de leerlingen namelijk de vennen rondom Orvelte.

Zelf bepalen

Deze leerlingen mogen zelf bepalen wat ze aan die vennen willen onderzoeken. Ze formuleren een vraagstelling en ontwikkelen een daarbij passende werkwijze. Het groepje waarmee ik deze morgen optrek, heeft gekozen voor het verlandingsproces. Ze vergelijken twee vennen: het ene ven stond twee jaar geleden nog vol water, maar is nu helemaal verdroogd en volgegroeid met planten. Het andere ven was verland, maar is onlangs uitgestoken. Maandag hebben ze een verkenningstocht gehouden langs alle vennen. Gisteren hebben ze de eerste onderzoekjes gedaan. Ze hebben de watertemperatuur gemeten, de Ph-waarden bepaald, de oppervlakten uitgerekend, het zuurstofgehalte onderzocht en verschillende waterdiertjes bekeken. Vandaag gaan ze met de nodige voorzichtigheid grondboringen doen en proberen de diversiteit aan planten en dieren in kaart te brengen. Daarbij gebruiken ze de gegevens die de leerlingen van hun school in voorgaande jaren verzameld hebben. De achteruitgang van de waterkwaliteit wordt op die manier wel heel duidelijk: "Dat is niet leuk", wordt er verschillende keren bedrukt gezegd.

Buiten treffen mij de rust en de aandacht waarmee de werkzaamheden gedaan worden. Het gaat allemaal heel ontspannen en gezellig. Groepjes leerlingen roepen naar elkaar de resultaten van hun proefjes; fosfaat-, nitraat- en ammoniumwaarden worden uitgewisseld alsof het dagelijkse boodschappen zijn. Maar deze leerlingen kennen weinig planten en dieren. Bij de diversiteitsbepaling levert dat dan ook prompt problemen. Een docent schiet te hulp en al gauw verscherpt de aandacht en ontdekken de leerlingen steeds meer soorten. Het op naam brengen van hun vondsten zullen ze later met behulp van de boeken in het werkgebouw doen. Ook de meegekomen amanuensis helpt daarbij, want hij blijkt een plantenkenner te zijn.

Alles wat je op school niet leert

Een verlandend ven vormt voor leerlingen van deze leeftijd tevens een uitdaging. Na afloop van de werkzaamheden

Exploratie van vennen

kunnen ze de verleiding niet weerstaan dit ven over te steken. Springend van pol naar pol proberen ze met droge voeten over te komen. Dat mislukt uiteraard en ze staan tot aan hun knieën in het water. Als ze languit in de zon liggen te drogen, vraag ik ze wat je in Orvelte leert. "Alles wat je op school niet leert. Daar is het hard werken en saaie lokalen. Hier is het gewoon fijn, de omgeving en zo. Op school zeggen ze met proefjes: ga dat en dat maar doen. Hier mag je het zelf uitzoeken. Ik had totaal geen beeld van hoe een ven eruit zag, maar dat weet ik nu wel."

De SVC richt zich niet alleen op het voortgezet onderwijs, maar ook op biologie-studenten, groepen studenten van onderwijsopleidingen, volwassenen die veldwerk toepassen in het kader van natuur- en milieu-educatie, mensen die werkzaam zijn in het landschapsbeheer en de groenvoorzieningen. Deze veldwerkweken, cursussen en trainingen worden op verschillende locaties gegeven al dan niet met behulp van de veldwerkbuss.

PABO-studenten

Tijdens mijn bezoek zit op de Borckerhof (een tweede locatie in Orvelte gebruikt door SVC) een groep derdejaars studenten van de PABO uit Heemstede. Deze groep komt voor het eerst in Orvelte en heeft nog nooit aan veldwerk gedaan. Eén van de docenten legt uit dat natuuronderwijs dit jaar voor het eerst verplicht in het pakket zit en dat deze veldwerkweek een onderdeel is van het blok natuur- en milieu-educatie. Omdat het vak biologie "in de afgelopen tien jaar volledig geërodeerd is", hebben ze gekozen voor een geïntegreerde benadering: "de ontbrekende basiskennis laten we maar zo, anders moeten we beginnen op MAVO-3 niveau". De docent aardrijkskunde heeft ter voorbereiding les gegeven over het ontstaan van het Drentse landschap en de docent biologie heeft een inleiding verzorgd over stikstofstromen in dit gedeelte van Nederland gedurende de laatste 1500 jaar. Twee cursusleiders van Orvelte hebben op school een introductiebijeenkomst verzorgd om de studenten enigszins een indruk te geven van wat ze te wachten staat.

Forse tegenzin

De studenten zijn met forse tegenzin naar Orvelte gekomen: "De eerste dag dacht ik: Gatverdamme, moet ik hier drie dagen zitten. Maar naarmate je bezig bent met dingen die je eigenlijk nooit doet, is het steeds leuker. Normaal loop je erlangs, maar nou ben je er echt mee bezig."

De eerste dag werd zoals gebruikelijk aan een verkenningstocht besteed. Op school hadden ze dia's gezien van het gebied, maar de confrontatie met de werkelijkheid was toch wel wat anders: "Zaten we ineens op de es. Cursusleidster Mieke vroeg: Waar is nou het beekdal? Ik stond in het gras en zocht naar het beekdal, maar ik stond er dus in. Het is heel anders dan de theorie. Het is zo ontzettend groot, ik had het me heel anders voorgesteld. Je leert hier kijken naar een landschap. Het blijft nu ook hangen, omdat je het zelf gezien hebt."

Kip vrijgekocht

Op de tweede dag werden een legbatterij en een biologisch-dynamische boerderij bezocht. Voor veel studenten was dit een zeer indringende ervaring, die door de docenten als een "stevige cultuurschok" wordt aangeduid. De meesten waren nog nooit op een boerderij geweest en hebben daar hun ogen uitgekeken: "Gisteren op die boerderij, daar heb ik onwijs veel van geleerd. Hoe het is om daar te werken en dat een koe ieder jaar een kalf moet krijgen om melk te geven." De legbatterij heeft veel afschuw opgeroepen. De studenten hebben weliswaar begrip voor het standpunt van die boer, maar "hoe de mensen over de beesten praten, dat vind ik het ergste, dat het bijna net dingen zijn." Het gevolg was dat twee studenten voor f 8,- een kip "vrijkochten", die zowaar deze morgen in een rennetje op de Borckerhof een ei gelegd heeft. Tot besluit van de tweede dag hebben ze 's avonds een nachtspel gespeeld, een soort ganzenbord in het groot, en daarbij ervaren hoe donker het kan zijn buiten de bebouwde kom.

Eigen onderzoek

Vandaag wordt de dag besteed aan eigen onderzoek. Van te voren hadden de studenten een vraagstelling moeten maken en met de cursusleiding overlegd of die ook

uitvoerbaar was. De vraagstellingen variëren van onderzoek naar houtwallen en esgronden tot enquêtes naar milieubewustzijn van de plaatselijke bevolking en het wonen van vroeger en nu.

's Middags worden de voorlopige resultaten gepresenteerd met behulp van grote vellen papier. Terug op school moeten de studenten een uitgebreid verslag schrijven en in het verlengde daarvan een lessenserie maken voor leerlingen in het basisonderwijs. Tijdens de presentatie van vandaag geven de studenten tevens een kort verslag van hun eigen leerervaringen. Daaruit blijkt toch vooral dat ze deze dagen op allerlei manieren hebben leren kijken naar de natuur en het landschap. Veelal hadden ze een totaal andere voorstelling van een houtwal, een boerderij of de bewoners van dit gebied. Wel wordt er heel kritisch opgemerkt dat de doelstelling van SVC "om over onze hoofden naar het basisonderwijs te gaan, niet is bereikt. Dit heeft allemaal niets met de basisschool te maken, maar wel met je eigen vorming. Dat is misschien ook wel nodig om goed onderwijs te geven."

Veldwerk heeft een speciale rol in natuur- en milieu-educatie. Op school is het leren veelal gericht op boekenkennis, maar in het veld gaan planten, dieren en het landschap voor zichzelf spreken. Veldwerk is een didactische werkvorm waarin natuurbeleving en het omgaan met organismen en voorwerpen gekoppeld is aan het leren van een onderzoekende houding; met andere woorden de cursisten leren vragen te stellen en onderzoekjes te doen aan de hand van hun ervaringen in het veld. Daarom zijn er ook speciale veldwerktrainingen voor (aankomende) docenten om hun te leren hoe zij dit leerproces bij hun leerlingen kunnen begeleiden.

Een werkweek in het bos voor basisscholen

Donderdag 2 mei 1991

"Ik heb een grote tor gevonden met paarse randjes. Hij heet *Platynus assimilis* en wordt in het Nederlands loopkever genoemd. Ik had hem in het bos onder het mos gevonden en in dit boek staat ook dat je hem daar vindt. Wij noemen hem paars gerande loopkever."

Een natuurgerichte misstap

Deze uitspraak van Tim (10 jaar) uit groep 7 van een school uit Den Bosch geeft perfect de aanpak van School in Bos en Landschap weer: Met kinderen het bos en het veld in, hun verbazing en enthousiasme stimuleren, waardoor ze ontdekkingen doen die vervolgens binnenshuis nader verwerkt worden.

"Terug naar de natuur"

Groep 7 en 8 van een school uit Den Bosch nemen deel aan een werkweek op het Woldhuis, de eigen locatie van School in Bos en Landschap in Apeldoorn. Deze school komt al voor de negende keer. De directeur van de school is razend enthousiast: "Dit vergeten ze nooit meer. Er zijn kinderen die nog geen spinnetje, geen lieveheersbeestje durven aanraken, maar hier pakken ze alles. Ze onderzoeken zelfs kadavers. Ik noem het 'terug naar de natuur', met je handen in de aarde, heel primair. Ze leren hier zoveel zonder dat ze zelf in de gaten hebben dat ze leren. Het is voor hen spelen. Je merkt echt dat het werkt die aandacht voor natuur en milieu. Hier dringt het echt door."

Luxe omstandigheden

Het Woldhuis is een fraai landhuis dat in een gemengd bos ligt. De kinderen hadden een kampeerachtige locatie verwacht en zijn verbaasd over de 'luxe' omstandigheden: "Het is hier heel schoon. De zolder-slaapzaal lijkt wel een kamer. En het eten is heel lekker. Het lijkt hier wel Chalet Royal." Het Woldhuis is modern ingericht; iedere slaapzaal heeft een ruime badkamer met douches, wastafels en w.c.'s. En de huishoudelijke verzorging mag er wezen. De menu's zijn in overleg met de kinderen samengesteld en staan vermeld op de dagprogramma's in hun werkboek. De lunch wordt geserveerd in papieren zakken met de naam van het kind erop. Ieder kind krijgt daardoor een broodmaaltijd die het zelf besteld heeft. Het ruime dagverblijf heeft een eenvoudige, maar uitgebreide uitrusting voor veldbiologie.

Verkenningstocht door het terrein

Een werkweek bij School in Bos en Landschap loopt van maandag tot en met zaterdag. Op maandag is er een verkenningstocht door het terrein. Paul Dees, projectleider, vertelt "dat kinderen dan soms maar iets heel kleins

ontdekken, een beestje of een bekermosje, en dan helemaal uit hun bol gaan, omdat ze dat blijkbaar nooit eerder gezien hebben of er op een nieuwe manier naar kijken." De rest van de dag wordt besteed aan een extra aandachtsthema naar keuze. De school uit Den Bosch heeft gekozen voor "Afval". Daarom hebben zij 's avonds een diaserie over afval bekeken.

Natuurbeheer

De dinsdag staat in het teken van natuurbeheer; de kinderen gaan echt aan het werk in het bos. Een gedeelte van het bos is uitgedund en de kinderen mogen de omgezaagde bomen in kleinere stukken zagen. Ook moet een gedeelte van de paddenpoel verder uitgebaggerd worden. Met deze activiteit leren de kinderen dat natuursorg nodig is en dat je er letterlijk voor moet inspannen. Bovendien leren ze heel praktische zaken: hoe je een schop draagt, hoe je hem vasthoudt en waarom zo'n ding een schop of een spade heet. In het kader van het thema afval heeft deze school ook afval verzameld in het bos en dat later gesorteerd. Daarbij aansluitend hebben deze kinderen nieuw papier gemaakt van oude kranten om ze vertrouwd te maken met kringlooppapier.

Veldbiologie

Op woensdag wordt er veldbiologie gedaan. Met een grondboor onderzoeken de kinderen bodemprofielen. Ze nemen watermonsters, waarvan ze de Ph-waarde bepalen. En ze zoeken bodem- en waterdiertjes, die ze op naam proberen te brengen. Verschillende kinderen vertellen dat ze deze dag met de proefjes de leukste dag vonden. Vol trots laten ze de grote bloedzuigers zien, die ze gevonden hebben. Een jongen heeft het skelet van een konijn gevonden, dat hij mocht uitkoken. Toen bleek er een doodgraver uit te kruipen. Deze doodgraver verzorgt hij nu trouw in een apart bakje, waarin hij het natuurlijk milieu van een doodgraver heeft nagebouwd, uiteraard met het gevonden skelet.

Eigen onderzoek en kampvuur

Donderdag is de eigen onderzoeksdag. De kinderen mogen op basis van hun ervaringen in de afgelopen dagen zelf een onderwerp uitkiezen wat ze nader willen onderzoeken. Er

worden groepjes gemaakt van kinderen met een gelijk gerichte keuze. De kinderen uit Den Bosch vormen zes groepjes met de volgende onderwerpen:

1. Diersporen, waaronder braakballen, hollen en dode beesten
2. Bodemdieren en insecten
3. Wateronderzoek
4. Bodemonderzoek
5. Bloemen, planten en mossen
6. Vogels, eieren en nestkastjes.

De kinderen moeten een plannetje maken hoe ze hun onderzoek gaan opzetten en welke materialen ze daarvoor nodig hebben. Daarna gaan ze onder begeleiding naar buiten om gegevens te verzamelen. Als ze genoeg gevonden hebben, komen ze terug op het Woldhuis en gaan ze hun vondsten op naam brengen of aan nadere proefjes onderwerpen. De middag wordt besteed aan het maken van een tentoonstelling, waarin ze verslag doen van hun onderzoek.

Speuren en spieden leidt tot meer willen weten

Het was verbluffend om te zien hoe enthousiast en intensief de kinderen aan het werk waren. In deze groep uit Den Bosch was er niet één die erbij liep met de houding van "nou het zal wel". Buiten werd ik meteen meegetroond naar een boom met een bosuil, die ze eergisteren ontdekt hebben. Bij het verwerken van de gegevens voor de tentoonstelling waren de kinderen haast fanatiek: braakballen werden nauwkeurig herleid tot de vogel van herkomst, diertjes en planten werden met de Nederlandse en de Latijnse naam vermeld, mosjes werden gedetermineerd (een jongen ontpopte zich tot mossen-specialist), over nestkastjes werden allerlei wetenswaardigheden opgezocht en de kinderen maakten vogelgeluiden na. Een leerkracht wierp zich helemaal op het wateronderzoek en maakte met behulp van de stereomicroscoop heel gedetailleerde diertekeningen, die de kinderen verder inkleurden. De donderdag wordt besloten met een kampvuur, waarvoor op het terrein een aparte vuurplaats is ingericht.

Excursie afvalscheiding

Op vrijdag is er een excursie. Deze groep uit Den Bosch gaat in verband met het extra aandachtsthema naar de afvalscheiding in Amersfoort. Maar er zijn andere excursies mogelijk. In Gorssel is ook een locatie voor werkweken. Daar wordt op vrijdag een fietstocht gemaakt, waardoor de kinderen het eigen terrein verlaten. De aandacht ligt dan op veranderingen in het landschap en de invloed van mensen daarop. Ook wordt er kennisgemaakt met de historie van het gebied en wordt een mosterdmaker bezocht, die vertelt over vroeger en nu.

Voorafgaand aan een werkweek wordt de deelnemende school bezocht door een projectleider van School in Bos en Landschap. Hij of zij geeft dan een inleidende les en laat voorbereidend lesmateriaal achter, waarmee de school aan de gang kan om zich voor te bereiden op de werkweek. Het programma van een werkweek gaat op sommige dagen vergezeld van lesbrieven met opdrachten, die de kinderen moeten maken. Ook wordt verwacht dat de kinderen dagelijks een dagboek bijhouden van hun belangrijkste ervaringen. De school uit Den Bosch heeft hiervan een leuk werkboek gemaakt dat de kinderen als aandenken kunnen behouden.

De stichting School in Bos en Landschap kan rond iedere locatie die voor een langer verblijf geschikt is, een werkweek organiseren. Daarbij heeft zij wel de medewerking van de terreinbeheerder of grondeigenaar nodig. Naast het eigen verblijfscentrum in Apeldoorn wordt ook regelmatig gebruik gemaakt van het NJHC-veldstudiecentrum in Gorssel. Voor de Waddeneilanden is er een samenwerkingsverband met Ecomare op Texel. Op een 15-tal andere, over het gehele land verspreide locaties is School in Bos en Landschap één à twee maal per jaar met schoolgroepen bij het natuurbeheer te gast. School in Bos en Landschap heeft niet alleen ervaring met deelnemersgroepen uit het gewone basisonderwijs. Men ontvangt en begeleidt ook groepen waarvoor de werkweekprogramma's min of meer ingrijpend aangepast moeten worden, zoals groepen dove of slechthorende kinderen en groepen hoogbegaafde basisschoolleerlingen. In de zomervakantie zijn er kampweken voor jeugdgroepen in buitenschools georganiseerd (verenigings-)verband.

Een jeugdgroep van het IVN

In Utrecht "draait" op dit moment een actieve jeugdgroep. Op zaterdagmorgen 6 juli 1991 verzamelt deze groep zich om tien uur bij het Bosgebouw in het natuurgebied Beerschoten. Er zijn twee gidsen aanwezig en een gids in opleiding. De groep bestaat vandaag uit tien kinderen, evenveel jongens als meisjes, en allen ongeveer even oud. Een aantal kinderen zijn er vandaag voor de eerste keer, meegekomen met een vriendje of vriendinnetje. Mond-tot-mondreclame blijkt bij deze jeugdgroep effectiever te zijn dan de kennisgeving in de krant.

Verrast en nieuwsgierig

Nadat we met elkaar kennis gemaakt hebben, neemt Wil de leiding. Ieder kind krijgt een pakketje dat bestaat uit vijf A4 vellen met opdrachten en twee zoekbladen; één over bomen en één over struiken. Daarbij worden ook potloden uitgedeeld. De kinderen bekijken hun materiaal zowel verrast als nieuwsgierig.

We gaan op pad onder leiding van de gidsen. Het gebied is werkelijk prachtig: er is redelijk divers bos en ook zijn er weilanden met paarden die opduiken tussen de bomen.

Wil wijst de kinderen op bladeren en bomen. Ester, de andere gids, vult hem aan en de derde is op een speelse manier met de kinderen mee aan het zoeken.

Kinderen zijn leuker

Een jongen is heel enthousiast. Hij bekijkt de bladeren heel secuur en start een discussie over wat een berkeblad nu eigenlijk is: getand of gezaagd? Dit is een vaker terugkerende en moeilijk te beantwoorden vraag voor de kinderen. Getande en gezaagde bladranden kunnen zeer veel op elkaar lijken, evenals gekartelde en gelobde bladranden. Even later bekijken we het blad van een braam. De jongens overleggen driftig, maar kunnen het gezochte blad niet vinden op de opdrachtlijst. Wil wijst het aan op het zoekblad.

Er wordt een poosje stilgestaan bij een vlier en gepraat over het samengestelde blad. Een jongen: "Even kijken, de bladrand is ...". Zij tekenen en als er kinderen klaar zijn hollen ze vooruit. Twee jongens zijn al een eindje verderop aan het snuffelen. De anderen maken rustig hun werk af. Ester vertelt dat dit vaker gebeurt. Zij doet de begeleiding van de jeugdactiviteiten sinds een jaar. Zij heeft de Tuinbouwschool gedaan en na de natuurgidsencursus van het IVN een tijd volwassenen rondgeleid. Met kinderen werken vindt ze leuker: "Volwassenen lopen gewoon achter je aan en luisteren naar alles wat je zegt. Met jeugd kun je nog eens andere dingen doen, knutselen bijvoorbeeld. Het is actiever; zo maakten we ook nestkastjes en kerstkaarten."

Boom- en bladvormen

Meestal worden de jeugdgroepen door twee gidsen begeleid. Van te voren wordt een thema uitgekozen en iedere gids neemt een onderdeel naar eigen keus voor zijn of haar rekening. Dit jaar is gekozen voor het thema "bomen" en vandaag staan de boom- en bladvormen centraal. "Bloeiende bomen"; "Wat gebeurt er onder de bomen"; "Nestkastjes" en "Vogelgeluiden" zijn de afgelopen maanden onder de aandacht van de kinderen gebracht. Over en weer roepen de kinderen naar elkaar: "Gekarteld!" "Nee, gelobd!" en wat ongeduldig: "gelobd!". Een jongen verbaasd zich over de naam zomereik. "Ze kunnen het toch ook gewoon eik noemen?" Wil antwoordt: "Omdat er ook

nog andere eiken zijn, we zullen straks nog een Amerikaanse eik tegenkomen. En je hebt ook nog een wintereik. Ik meen zelfs dat er op de hele wereld wel 800 soorten eiken zijn !" Dat vinden de kinderen wel heel veel meer dan ze gedacht hadden.

Meiden- en jongensgroepen

De groep valt uiteen in een meiden- en een jongensgroep. We lopen over een zandpad, links ligt de weide en rechts het bos. Denneappeltjes en andere boomvruchten liggen op het pad. De zon schijnt en het is zeer warm, wel dertig graden. Een meisje dat lid is van de club heeft drie vriendinnen meegenomen. Een vriendinnetje vertelt: "Ik ben al vaker meegeweest maar nog geen clublid geworden." De andere vriendinnen willen graag lid worden. Drie jaar geleden is één van hen ook meegeweest: "Toen wilde ik ook lid worden. Maar toen ben ik op Vogelwacht gegaan. Dan leer je alleen maar over vogels en ik wil nu wel eens wat anders, met meer dieren." Een ander meisje is ook drie jaar lid van de Vogelwacht geweest. Op de vraag of ze nu grote vogelkenners zijn, antwoorden ze bescheiden: "Nee, we weten niet alles hoor!" De jongens zoeken op de grond en vinden beukenootjes.

Ester vertelt: "Het lijkt alsof de jongens maar wat aanrommelen. Toch leren ze veel. Als je later ergens anders komt, zeggen ze: hè, maar dat hebben we vorige keer gehad!"

Lachen

Wil laat een blad zien van de Amerikaanse eik met bladluis en mieren: "De combinatie mieren-bladluis zie je altijd, die bladluis wordt als het ware gemolken." Een gat in een boom inspireert de jongens tot klimmen en tot associaties met het schoolkamp waar een specht met jongen gezien werd. De wondrand is heel duidelijk te zien rond het gat in de boom. Nadat Wil erover verteld heeft, klimt een jongen naar boven en wijst het aan. Even later neemt er één 'n duik in het gras dat wel een meter hoog is, de anderen volgen zijn voorbeeld. Dat is lachen!

Een half uur voordat de twee uur durende wandeling om is, beginnen de kinderen te klagen: "'t Is te heet!" en "Ik doe niet meer mee!" Toch verloopt de terugtocht goed en zijn we op tijd bij het Bosgebouw waar de ouders de kinderen

opwachten. Er wordt enthousiast afscheid genomen van de gidsen en van de andere kinderen.

Verschillende plaatselijke afdelingen van het IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie, organiseren voor kinderen van zeven tot twaalf jaar speciale jeugdactiviteiten in clubverband. In sommige gevallen organiseert het IVN dergelijke activiteiten samen met de plaatselijke rangergroep (jeugdgroep) van het Wereld Natuur Fonds. Deze jeugdgroepen worden geleid door natuurgidsen en komen één of meer keer per maand bij elkaar. Deze "natuurclubs" bieden kinderen met belangstelling voor natuur veel mogelijkheden. Het onderwijs op school kan slechts beperkt aandacht geven aan natuur- en milieueducatie. De natuurclubs daarentegen kunnen uitgebreid tegemoet komen aan de spontane belangstelling van kinderen. Bovendien geven vrijetijdssituaties meer speelse en minder verplichte leermogelijkheden. Juist daardoor onthouden de kinderen het geleerde beter.

Een wandeling met natuurgidsen

Op 26 mei 1991 organiseerde de IVN-afdeling De Bilt een "bloeiende bermen" wandeling in de Ruygenhoeksepolder ten noorden van de stad Utrecht.

Klokslag twee uur zijn er vijftig deelnemers aanwezig. De groep bestaat hoofdzakelijk uit mensen die de vijftigjarige leeftijd min of meer gepasseerd zijn. Enkele dertigers, een zeventienjarig meisje met haar ouders en een aantal kinderen maken de groep compleet. Gisteren heeft de gidsen-coördinator samen met de zeven andere gidsen de uitgestippelde wandeling gelopen. Nu vraagt ze de aandacht van de deelnemers en vertelt dat de wandeling enigszins is aangepast. Dit komt omdat er minder sprake is van bloeiende bermen dan aanvankelijk verwacht werd. De als bloemenwandeling geplande excursie is een brandnetelroute geworden.

Maar bij het Fort en in de weilanden is wél veel leuks te zien. Daarom wordt vanaf het pompstation in het waterwingebied een cirkel gemaakt, langs een weggetje door de polder waar water stroomt, door de weilanden

langs Fort Ruygenhoek en over de geasfalteerde weg weer terug naar het pompstation. Er worden koppen geteld en zeven groepjes samengesteld. Drie ervan lopen de cirkel met de wijzers van de klok mee en drie lopen er tegenin. Dit is een standaardformule om te grote drukte op interessante punten tijdens de wandeling te voorkomen. Er is één alternatieve route voor deelnemers die de vlakke weg verkiezen boven het minder gemakkelijk begaanbare weiland.

Brandnetels zonder prikkels

De groepjes gaan met hun begeleider op pad. We hebben twee uur de tijd om deze wandeling te maken. De begeleiders wijzen ons op bijzondere verschijnselen. De kastanjes die er staan zijn bijvoorbeeld allemaal kruisingen van de rode en de witte paardekastanje. Ze bloeien echt schitterend!

In de groepjes wordt gezellig gebabbeld en - bij het ene groepje meer dan bij het andere - kennis uitgewisseld over de natuur die in dit gebied aangetroffen wordt.

Een gids adviseert de groepsleden: "Als je nu een maand later nog eens door dit gebied wandelt, zul je zien dat er veel meer bloemen staan! Want twee factoren spelen een rol: niet alleen de brandnetels maar ook de koude periode die we in deze tijd van het jaar doormaken. Het ziet er op dit moment een beetje eenzijdig uit: veel fluitenkruid en brandnetels."

Een jongetje van tien jaar laat woordeloos, maar met een trotse blik in z'n ogen, zien dat hij een bloeiende witte dovenetel kan leegzuigen. "Zo", zegt de gids: "dat weet je dus al! En nu maar hopen dat de bijen je niet voor zijn geweest." De naam "dovenetel" kennen de kinderen niet. Wel zien ze dat ze op brandnetels lijken maar dan "zonder prikkels". Daarop vertelt de gids hoe je brandnetels kunt plukken zonder je te bezeren. Ook vertelt hij dat je er heerlijke soep van kunt maken. Een deelnemer vraagt naar hondsdrif. Goed kijkend vinden we deze tussen de brand- en dovenetels langs de kant van de weg. Deze deelnemer vertelt dat hondsdrif helpt tegen de blaren van brandnetels. De gids zegt dit wel te weten van weegbree die altijd dicht bij brandnetels groeit, maar niet van hondsdrif. We komen er niet achter want niemand probeert de heilzame werking van hondsdrif uit.

Plukken, mag dat?

De vraag "Plukken, mag dat?" leidt tot een heuse discussie. We besluiten dat er één keer een bloem geplukt mag worden en dan niet meer. Met een loep bekijken we nauwkeurig het bloemetje van de hondsdrif, vooral de kleuren worden bewonderd. Onze gids vertelt dat je niet bij alle bloemen een stamper en meeldraden kunt vinden; ook niet bij de dovenetel.

Het is koud als de zon achter de wolken verdwijnt. Dat spoort ons aan om door te lopen, want als we in dit tempo doorgaan - wij blijven bij alles wat we zien stilstaan - zijn wij over vier uur nog niet terug.

Gewoon weer wat leren

Enkele deelnemers vertellen dat ze zo te hooi en te gras meedoen: "Gewoon om even weer wat te leren en te zien. Je gaat alles op een andere manier bekijken; als ik er nu loep zie ik veel meer dingen." En een ander vertelt: "Bij tijd en wijle doe ik mee. Plezierig wandelen met mensen die er ook plezier in hebben. Ik maak er geen studie van hoor, ik vind het mooi en prachtig. Ik weet niet alle namen uit m'n hoofd, maar dat weten ze hier wel." Het zeventienjarige meisje gaat soms, als ze tijd heeft met haar ouders mee. "Maar," zegt ze, "ik vind het gewoon interessant, de natuur en zo. Gewoon kijken of je dingen kan herkennen. Je leert de namen, dat is leuk!". Twee dames vertellen dat ze het vooral leuk vinden om terreinen te zien waar ze anders nooit komen: "De plantjes, dat weet ik wel, het gaat me om de terreinen waar je anders niet komt."

Inderdaad vraagt de coördinator in diverse gevallen om toestemming aan eigenaars, zoals nu toestemming werd gevraagd om de weilanden te betreden. De koeien vinden het best, ze grazen door alsof er niets aan de hand is, op een nieuwsgierige koe na die, op afstand, achter het groepje aanwandelt.

Een steenuil, met een beetje geluk

Er wordt veel gelachen in de verschillende groepjes. De sfeer is ontspannen, de mensen zijn gemotiveerd. Het blijft droog ondanks de zware bewolking. Aan het eind van de wandeling hebben we de steenuil, die gisteren gezien was door de gidsen, nog niet gevonden.

Wel weten we dat de weilanden in de Middeleeuwen onder

water stonden, dat het Fort nu nog gebruikt wordt om kanonnen te bewaren, dat er een buizerdnest is, dat we jonge meerkoeten, reigers, pauwen en met een beetje geluk een steenuil kunnen ontdekken. Een gids vertelde ons over vlierbessenlimonade en -jam en een deelnemer wist dat de bloesem van vlier gefrituurd heerlijk smaakt, evenals de thee. Er is ons verteld over en gewezen op verschillende dennen en sparren, wilgen, kastanjabomen, boterbloemen en kamille in de wei, torren in de berk, rupsen in de els en nog veel meer. Ook het waterwingebied boeit de deelnemers. Voldaan sluiten we de wandeling af bij het pompstation.

De plaatselijke afdelingen van het IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie, organiseren wandelingen waaraan iedereen - lid of geen lid - kan deelnemen. Speciale natuurgidsen begeleiden deze wandelingen, die veelal van te voren worden aangekondigd in de plaatselijke (huis-aan-huis)bladen. Natuurwandelingen voor een

Natuurgericht vervoer: een fluisterboot

algemeen publiek vormen een goede gelegenheid voor een nadere kennismaking met de natuur in een bepaald gebied. De wandelingen hebben een vrijblijvend karakter; er is geen druk om leerresultaten te behalen en deelnemers mogen gerust zo vaak terugkomen als ze willen. Op deze wijze kunnen mensen in hun eigen tempo enigszins vertrouwd raken met natuur en landschap en zelf beslissen of ze zich daarin verder willen verdiepen. Met deze wandelingen lukt het vaak om mensen te bereiken die (nog) niet tot de achterban van natuur- en milieu-organisaties behoren.

3. DOELEN VAN NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE: OP WEG NAAR EEN VERTROUWDE EN VERANTWOORDE OMGANG MET NATUUR

In het vorige hoofdstuk heeft u kunnen lezen hoe verschillende organisaties door middel van natuurgerichte activiteiten proberen vorm te geven aan natuur- en milieu-educatie. Op deze methodische kant van natuur- en milieu-educatie wordt in dit hoofdstuk nader ingegaan, zonder overigens al te diepgravend te worden.

Betrokkenheid

Met natuur- en milieu-educatie willen we bereiken dat mensen zich verantwoordelijk voelen voor het behoud van natuur, milieu en landschap. Dit gevoel van verantwoordelijkheid uit zich in het naar eigen vermogen bijdragen aan de bescherming en het beheer van natuur en milieu. Verantwoordelijkheid ontstaat echter niet in het luchtledige, maar veronderstelt betrokkenheid bij het onderwerp waarover het gaat. Wanneer natuur, milieu en landschap slechts vage begrippen zijn, of het decor op de achtergrond waartegen het leven zicht afspeelt, is het heel moeilijk om gevoelens van betrokkenheid op te roepen. Daarom kiest natuurgerichte educatie voor primaire natuurervaring, voor directe confrontatie met natuur als basis en uitgangspunt van haar activiteiten. In plaats van "ingeblikt" contact met natuur via audio-visuele media of natuur achter glas en traliewerk, brengen primaire natuurervaringen mensen in direct contact met planten en dieren, met natuur- en milieuverschijnselen. Dat werkt motiverend om meer te willen weten, om te behouden en te beschermen wat als waardevol wordt ervaren.

Vertrouwde omgang met de natuur

Het leren omgaan met natuur leidt tot een vertrouwde omgang met natuur. Inzicht krijgen in positieve en negatieve invloeden op natuur en milieu en zorg leren dragen voor natuur en milieu is daar een onderdeel van. Bij jonge kinderen zal het vooral gaan om een spelend verkennen en beleven van natuur dichtbij de woon-omgeving. Met schoolgaande jeugd wordt in opklimmend niveau van concreet naar abstract getracht natuurkennis en -ervaring vast te leggen in begrippen en onderlinge verbanden. Bij (jonge) volwassenen kan op basis van natuurervaring gestreefd worden naar ecologisch en maatschappelijk leren denken. Het leren (her)kennen van natuur en milieu en weten hoe daarmee op een verstandige wijze om te gaan leidt niet alleen tot een vertrouwde, maar ook tot een verantwoorde omgang met natuur, milieu en landschap.

Continuïteit een voorwaarde

Om te komen tot een dergelijke omgang zijn incidentele ontmoetingen met natuur ten enenmale onvoldoende. Directe en langdurige natuurervaringen zijn hiervoor essentieel. De kamp- en werkweken uit het vorige hoofdstuk zijn mooie voorbeelden van intensieve en diepgaande ontmoetingen met natuur. En zoals in die reportages te lezen valt, worden deze natuurervaringen niet alleen intensief beleefd, maar wordt er in educatief verband ook het een en ander mee gedaan. Er worden bijvoorbeeld tentoonstellingen en werkstukken gemaakt. Er wordt extra informatie geboden om de kennis en ervaring uit te breiden, te verdiepen of naar een hoger niveau te tillen.

Maatschappelijke oriëntatie

Natuur en natuurervaring bieden vele en verschillende mogelijkheden voor educatie. Natuur kan de bron zijn van ver- en bewondering. Enerzijds kan dit leiden tot schoonheidsbeleving die in kunstzinnige vorming tot uitdrukking komt. Anderzijds kan ver- en bewondering leiden tot meer willen weten en tot speuren en spieden. Educatie knoopt daarbij aan door kennis en informatie te verschaffen.

Maar ook de natuur als bron van grondstoffen, materialen en voedsel kan op de voorgrond staan. Natuurervaring kan

mensen een gevoel van diepe verbondenheid met natuur geven. Dan komt de kwetsbare natuur als bron van leven aan de orde en de waarden van natuur, die respect en bestaansrecht verdienen. Natuur is zo het onderwerp van zorg en verantwoordelijkheid.

Steeds worden deelnemers concrete natuurervaringen geboden, waaraan leren over natuur is verbonden. De concrete natuurgerichtheid voorkomt het ontstaan van "loze pakhuiskennis", dat wil zeggen: kennis die los staat van de dagelijkse werkelijkheid. Met "loze" kennis kunnen kinderen en volwassenen nu eenmaal bijzonder weinig doen. Dat wil niet zeggen dat er helemaal geen aandacht wordt gegeven aan typische "schoolvakken" als biologie, natuurkunde, scheikunde en aardrijkskunde. Kennis van deze vakken is niet alleen nodig om natuur- en milieuverschijnselen te kunnen begrijpen en waarderen, maar ook om ze in een omvattend kader te kunnen plaatsen.

In deze benadering houdt "natuurgericht" tevens "maatschappelijk georiënteerd" in. Aan de natuur als ecologische basis dankt de maatschappij immers haar bestaan. Vele facetten van de zorg voor natuur vormen ook aspecten van ons culturele erfgoed die het waard zijn om doorgegeven te worden. Enige maatschappelijke vorming behoort onverbrekelijk tot natuur- en milieu-educatie.

De organisaties die op dit terrein werkzaam zijn, streven naar wel overwogen en verantwoorde programma's voor de verschillende doelgroepen, bij voorkeur in natuurrijke gebieden. Veel gebruikte werkvormen zijn excursies, veldwerkactiviteiten, werkweken, cursussen en kampen, omdat deze werkvormen primaire natuurervaringen mogelijk maken. In het vorige hoofdstuk staan de reportages van excursies georganiseerd voor volwassenen en kinderen, werkweken voor leerlingen van het basis-, voorgezet en hoger onderwijs, avondcursussen voor volwassenen en het verslag van een werkvakantie met hooiwerkzaamheden in De Wieden. Dit zijn allemaal voorbeelden van concrete ontmoetingen met natuur.

Zelf ontdekkend en ervarend leren vormt als het ware de motor voor deze vorm van educatie. Daarbij worden deelnemers gestimuleerd nauwkeurig te kijken en goed te observeren.

Aansluitend wordt er gelegenheid gegeven om ervaringen en opdrachten te verwerken en nog eens na te denken over

Bruno: "Hier leer je dat je een heel andere samenleving kunt hebben, waar niet alles om de centen draait en je heel nuttig werk doet voor natuurbehoud."

het belang van die gegevens en ervaringen. Er wordt kortom gewerkt aan diepgaand leren, aan kennis die verankerd wordt in de persoonlijkheid van deelnemers. Daar gaat een vormende werking vanuit, die weliswaar moeilijk te programmeren is, maar een redelijke kans van slagen heeft als er rijke ervaringscontexten worden aangeboden. Natuur is zo'n rijke ervaringscontext, waar voor vrijwel iedereen wel iets of wellicht wel veel te leren en te ervaren valt.

4. NME-ORGANISATIES MET NATUURGERICHTE EN BUITENSCHOOLSE ACTIVITEITEN

IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie

Bezoekadres: Plantage Middenlaan 2c, Amsterdam

Postadres: Postbus 20123, 1000HC Amsterdam

Tel.: 020-6228115

Het IVN heeft een ingewikkelde organisatiestructuur, die voor buitenstaanders niet altijd even duidelijk is. Dat komt omdat het IVN een vereniging is van vrijwilligers en beroepskrachten, die zowel op lokaal, provinciaal als landelijk niveau werken.

Landelijk niveau - doelgroep: volwasseneneducatie, jeugd- en jongerenwerk, onderwijs.

In Amsterdam zetelt het landelijk bureau van het IVN, waar voornamelijk beroepskrachten werken. Zij ondersteunen het werk op provinciaal en lokaal niveau. Ook ontwikkelen deze consulenten eigen activiteiten en publikaties waarmee ze rechtstreeks naar buiten treden. Dit betreft materiaal voor het onderwijs, voor jeugd- en jongerenwerk en voor cursussen met volwassenen. Het IVN geeft ook het tijdschrift "Mens en natuur" uit. Op het bureau in Amsterdam zijn de secretariaten van de Werkgroep van Schoolbiologen (WvS) en van de Werkgroep van Kampbegeleiders (WvK) gehuisvest. Tevens is er een vrij toegankelijke bibliotheek- en documentatiecentrum, met een ruime verzameling educatief materiaal. Het IVN verzorgt uitgaven voor het onderwijs, voor jeugd- en jongerenwerk en voor volwasseneneducatie.

Werkgroep van Schoolbiologen - doelgroep: onderwijs.

Schoolbiologen zijn verbonden aan de lokale centra voor natuur- en milieu-educatie en aan natuurmusea in zo'n 50 gemeenten in Nederland. Zij verzorgen onderwijs en bijscholingsactiviteiten (waaronder veldwerk) en adviseren leerkrachten en schoolteams.

Werkgroep voor Kampbegeleiders - doelgroep: jongeren van 15-30 jaar.

De Werkgroep van Kampbegeleiders bestaat uit vrijwilligers, die hun vrije tijd gebruiken om daadwerkelijk met natuur- en milieubehoud bezig te zijn. Zij organiseren en begeleiden werkdagen en werkweken in natuurgebieden voor jongeren van 15-30 jaar. Aan deze kampen kunnen jongeren individueel of in clubverband deelnemen. Tijdens "gewone" kampen wordt vrijwel iedere dag in de natuur gewerkt. Maar er zijn ook themaweken, recreatieve weken en internationale weken.

Provinciaal niveau - doelgroep: volwasseneneducatie, jeugd- en jongerenwerk, onderwijs.

Op provinciaal niveau zijn de provinciale consultants natuur- en milieu-educatie werkzaam. Iedereen kan bij hen aankloppen voor hulp bij het organiseren van educatieve activiteiten. De provinciale consultants besteden ongeveer de helft van hun tijd aan onderwijstaken. Daarnaast zijn zij actief betrokken bij de opbouw en ondersteuning van samenwerkingsverbanden en netwerken op het gebied van natuur en milieu. Ook hoort de advisering aan gemeenten en provincies tot hun takenpakket.

Lokaal niveau - doelgroep: volwasseneneducatie, jeugd- en jongerenwerk, onderwijs.

Op lokaal niveau zijn de plaatselijke IVN-afdelingen actief. Dit zijn verenigingen van vrijwilligers die zich op allerlei wijzen inzetten voor natuur en milieu. Vaak hebben deze afdelingen verschillende werkgroepen, die excursies, jeugdclubs en cursussen organiseren, het onderwijs helpen met veldwerkprojecten (schoolgidsen), natuurpaden

uitzetten, heemtuinen onderhouden en natuurbeheerswerkzaamheden uitvoeren. De belangrijkste cursus, die de meeste afdelingen regelmatig organiseren, is de natuurgidsencursus. Deze cursus leidt IVN-leden op tot educatieve medewerkers, die excursies (bege)leiden, gastlessen op scholen verzorgen, lezingen geven, tentoonstellingen opzetten enzovoort. Verder verzorgen de afdelingen regelmatig cursussen voor geïnteresseerden op het gebied van natuur en milieu.

JNM - Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie (voorheen ACJN)

Oudegracht 42, 3511 AR Utrecht
Tel.: 030-368925

Doelgroep: jongeren van 12 t/m 25 jaar.

Deze vereniging organiseert voor haar leden allerlei activiteiten, zoals excursies, studie- en informatiebijeenkomsten, kampen en weekenden. Op verzoek zijn de plaatselijke afdelingen van de JNM best bereid op scholen voor voortgezet onderwijs of voor andere groepen lezingen te houden of excursies te (bege)leiden. In veel gevallen werkt de JNM samen met de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie).

Kasteel Groeneveld - Nationaal Centrum voor Bos, Natuur en Landschap

Groeneveld 2, 3744 ML Baarn
Tel.: 02154-20446

Doelgroep: algemeen publiek, onderwijs.

Kasteel Groeneveld is eigendom van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Het kasteel en de omgeving zijn opengesteld voor publiek. Permanente en wisselende tentoonstellingen geven voorlichting over heden en toekomst van het Nederlandse landschap. Gekoppeld aan deze tentoonstellingen worden educatieve programma's verzorgd voor basis-, voortgezet en speciaal onderwijs. Thema's zijn bijvoorbeeld: bosbeheer, afval, landschap, het landelijk gebied, Noordzee en water.

LJ -Landelijke Jongeren van de KNNV

Oude Gracht 237, 3511 NK Utrecht

Doelgroep: jong volwassenen van 20-30 jaar.

De LJ is een werkgroep van de KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging) en staat open voor leden tussen de 20 en 30 jaar. De LJ organiseren plaatselijke en landelijke activiteiten rond natuur en milieu, zoals excursies, kampen en symposia.

LONL - Stichting Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer

Donkerstraat 17, 3511 KB Utrecht

Tel.: 030-340777

Doelgroep: algemeen publiek, grondeigenaren en -gebruikers, vrijwilligers, beroepskrachten, mensen zonder baan, alternatieve dienstverleners.

Het LONL is een particuliere organisatie die zich inzet voor een beter beheer van landschapselementen en natuur-terreinen door vrijwilligers en beroepskrachten.

De stichting is een samenwerkingsverband van elf provinciale en vier landelijke organisaties. Het LONL voert beheerswerkzaamheden uit en organiseert educatieve cursussen en trainingsactiviteiten, bijvoorbeeld over landschapsbeheer, hoogstamvruchtbomen, vlinder-vriendelijke beheer, het gebruik van gereedschap. Tevens geeft zij brochures uit over allerlei vormen van beheer.

LSNME - Landelijk Steunpunt Natuur- en Milieu-Educatie

Damrak 28-30, 1012 LJ Amsterdam

Tel.: 020-6261716

Doelgroep: organisaties op het gebied van natuur- en milieu-educatie.

De stichting LSNME is een samenwerkingsverband van 44 landelijke en provinciale organisaties op het gebied van

natuur- en milieu-educatie. Het LSNME ondersteunt de aangesloten organisaties bij hun educatieve werk. Er is een geautomatiseerde lessenbank en een cursus-, opleidingen- en onderzoeksarchief. De bibliotheek- en documentatie-afdeling heeft achtergrondinformatie en educatief materiaal op het gebied van natuur en milieu. Daarnaast is er een audiotheek met films, diaserie's, videobanden, foto's en posters.

Natuur en Jeugd/Jeugdnatuurwacht Nederland

Waleweinlaan 263, 5664 CJ Geldrop

Doelgroep: jeugd van 8 t/m 12 jaar.

Kinderen in de leeftijd van acht tot en met twaalf jaar kunnen lid worden van plaatselijke Jeugdnatuurwacht-groepen, die allerlei natuur- en milieu-activiteiten organiseren zoals excursies, puzzeltochten, natuurwerkzaamheden, knutselbijeenkomsten, lezingen, exposities en nog veel meer.

Verschillende afdelingen geven een eigen tijdschriftje uit vol wetenswaardigheden, aangevuld met tekeningen en verhalen van de jeugdleden. Enkele afdelingen hebben een eigen honk met een (heem)tuin, die door de kinderen wordt onderhouden.

Natuurmonumenten - Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland

Tel.: 035-62004

Doelgroep: algemeen publiek, onderwijs.

De terreinen van de vereniging zijn zeer geschikt voor excursies, bij voorkeur na overleg met de terreinbeheerders. In sommige gevallen kunnen de terreinbeheerders ook voor een rondleiding zorgen. Natuurmonumenten heeft vijf bezoekerscentra die voor het algemeen publiek vrij toegankelijk zijn. Aan schoolklassen die de wisselende tentoonstellingen bezoeken, wordt een geringe bijdrage

gevraagd. De vijf bezoekerscentra zijn: Dwingelderveld (in aanbouw) bij Ruinen in Drenthe, De Wieden (voorheen De Foeke) bij Sint Jansklooster in Overijssel, Veluwezoom (voorheen De Heurne) bij Rheden in Gelderland, Corversbos bij Hilversum in Noord-Holland en Oisterwijk bij Oisterwijk in Brabant.

NJN - Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie

Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland

Doelgroep: jongeren van 12 t/m 23 jaar.

De plaatselijke afdelingen van de NJN organiseren voor hun leden excursies, studie- en informatiebijeenkomsten over natuur en milieu en gezellige avonden. Op provinciaal en landelijk niveau worden kampen en weekenden gehouden. Evenals de JNM zijn de plaatselijke afdelingen van de NJN bereid op scholen voor voortgezet onderwijs of voor andere groepen excursies te (bege)leiden.

SME - Stichting Milieu-Educatie

Bezoekadres: F.C. Donderstraat 17, Utrecht

Postadres: Postbus 13030, 3507 LA Utrecht

Tel.: 030-331328

Doelgroep: onderwijs, volwasseneneducatie, bedrijfsleven en overheden.

De Stichting Milieu-Educatie ziet educatie als een instrument voor het tot stand brengen van een breed draagvlak voor een duurzame samenleving. Voor het onderwijs biedt SME de volgende diensten: productie van methoden en lessen, ondersteuning bij het invoeren van milieuzorgsystemen op scholen en informatie over materialen.

Staatsbosbeheer

Postbus 1300, 3970 BH Driebergen

Tel.: 03404-26213

Doelgroep: algemeen publiek, onderwijs.

Staatsbosbeheer beheert de bos- en natuurgebieden van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Deze terreinen zijn veelal vrij toegankelijk. Alhoewel educatie geen taak van Staatsbosbeheer is, heeft de dienst wel een aantal voorzieningen die een ondersteunende functie kunnen vervullen bij natuur- en milieu-educatie. Het betreft bezoekerscentra, informatieruimten en excursies. Daarnaast beheert Staatsbosbeheer verblijfsaccommodaties, die geschikte onderkomens vormen voor activiteiten gericht op natuur en milieu.

Stichting Nationale Boomfeestdag

Postbus 20023, 3502 LA Utrecht

Tel.: 030-852727

Doelgroep: basisonderwijs.

De Stichting Nationale Boomfeestdag streeft naar een goede omgang van kinderen met de natuur in hun omgeving en stelt daarbij de boom centraal. Jaarlijks planten ruim 100.000 kinderen uit de hoogste groepen van het basisonderwijs een boom tijdens de Nationale Boomfeestdag. Maar er zijn ook andere mogelijkheden om de Nationale Boomfeestdag met kinderen te vieren. Voor de voorbereiding van de Boomfeestdag op scholen heeft de stichting een uitgebreid pakket les- en voorlichtingsmateriaal samengesteld. Het meeste les- en voorlichtingsmateriaal is het gehele jaar verkrijgbaar.

Stichting School in Bos en Landschap - SiBeL

Bosweg 24a, 7314 AP Apeldoorn

tel.: 055-214835

Doelgroep: leerlingen bovenbouw basisonderwijs en (aankomende) leerkrachten.

De Stichting School in Bos en Landschap helpt basisscholen bij het realiseren van natuureducatieve werkweken. De leerkrachten en hun leerlingen zijn daarbij een week lang samen met praktijkmensen uit het natuurbeheer praktisch bezig in en met de natuur. Deze vorm van zelfervarend leren omvat allerlei educatieve activiteiten die het belang van natuurbehoud en milieuzorg verduidelijken.

De stichting beschikt in Apeldoorn over een eigen voor dit doel ingericht verblijfcentrum "Het Woldhuis", waar het gehele jaar door schoolgroepen ontvangen worden.

Daarnaast organiseert de stichting in voor- en najaar ook natuurwerkweken in een aantal over het gehele land verspreide natuurgebieden. De deelnemers logeren dan in jeugdhoeven, vakantieverblijven e.d.

Tijdens de zomervakanties ontvangt men op "Het Woldhuis" ook groepen jeugdleden van organisaties die de zorg voor natuur en milieu hoog in het vaandel hebben.

In 1992 gaat de Stichting School in Bos en Landschap met de Stichting Veldstudiecentra samen in de Stichting Veldwerk Nederland.

SVC - Stichting Veldstudiecentra

Zuideresweg 10, 9441 TZ Orvelte

Tel.: 05934-2263

Doelgroep: (aankomende) leerkrachten, jongeren in school- en clubverband van 12-25 jaar, volwassenen die actief zijn op het gebied van natuur- en milieu-educatie.

De Stichting Veldstudiecentra heeft als hoofddoelstelling het bevorderen van veldwerk binnen het onderwijs en natuur- en milieu-educatie. Zij organiseert werkweken voor bovengenoemde doelgroepen, waarin veldwerk centraal staat. Ook worden er nascholingscursussen voor

leerkrachten en groepsbegeleiders gegeven. De Stichting beheert het Veldstudiecentrum in Orvelte, dat een complete uitrusting voor veldwerk heeft en groepen van 45 personen kan ontvangen. Daarnaast stelt zij de veldwerkbuss ter beschikking, die overal in Nederland kan worden ingezet waar groepen veldwerk willen verrichten. Tevens heeft zij het nodige lesmateriaal voor veldwerkactiviteiten ontwikkeld. Speciaal voor de Nationale Parken "De Weerribben", "Het Dwingelderveld" en "Schiermonnikoog" zijn veldwerkopdrachten gemaakt en fietstochten uitgezet, waaruit naar keus een programma kan worden samengesteld. Een samengaan met de Stichting School in Bos en Landschap in de Stichting Veldwerk Nederland is binnenkort te verwachten.

Vlinderstichting

Bezoekadres: Mennonietenweg 10, Wageningen
Postadres: Postbus 506, 6700 AM Wageningen
Tel.: 08370-24224

Doelgroep: algemeen publiek, (basis)onderwijs.

De Vlinderstichting streeft naar behoud van vlinders in de vrije natuur door onder andere verbetering van het beheer van natuurgebieden, groenvoorzieningen en tuinen. Voor het basisonderwijs heeft de Vlinderstichting publikaties en lespakketten. Dit lesmateriaal is er tevens op gericht leerlingen kennis te laten maken met levend materiaal; dat wil zeggen: vlinders in de klas. Voor volwassenen verzorgt de stichting cursussen over vlindervriendelijke inrichting en beheer van natuurterreinen en openbaar groen.

Vogelbescherming - Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels

Driebergseweg 16c, 3708 JB Zeist
Tel.: 03404-25406

Doelgroep: algemeen publiek, jeugd, onderwijs.

De vereniging zet zich met behulp van talloze vrijwilligers en beroepskrachten in voor de bescherming van vogels,

onder andere door praktische beheers- en beschermingsmaatregelen. Verenigingsleden ontvangen het tijdschrift Vogels; jeugdleden t/m 15 jaar ontvangen een apart jeugdtijdschrift: 't Vogelaartje. Verschillende uitgaven van de Vogelbescherming zijn ook bruikbaar in het onderwijs.

De Vogelwachten (plaatselijke vogelbeschermingsverenigingen) organiseren regelmatig excursies en cursussen. Vaak zijn zij ook best bereid voor het onderwijs gastlessen te geven en excursies te (bege)leiden.

Volkshogeschool en Natuurvriendenhuis Allardsoog - 't Oldörp

Jarig v.d. Wielenwei 32, 9243 SH Bakkeveen

Doelgroep Volkshogeschool: volwassenen in kaderfuncties en het onderwijs.

Doelgroep Natuurvriendenhuis: basis- en voortgezet onderwijs.

De Volkshogeschool levert een breed educatief aanbod gericht op kader uit het noorden des lands. Onder kader verstaat Allardsoog: begeleiders van groepen vrijwilligers van natuur- en milieu-organisaties, professionele natuurbeschermers, gemeenteraadsleden en mensen uit bedrijven en instellingen. Tevens verzorgt zij scholing en training voor docenten, waarbij veldwerk een centrale rol speelt.

Het Natuurvriendenhuis ontvangt groepen leerlingen uit het basis- en voortgezet onderwijs voor werkweken en excursies.

Waddenvereniging - Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee

Bezoekadres: Waddenhuis, Voorstraat 18, Harlingen

Postadres: Postbus 90, 8860 AB Harlingen

Tel.: 05178-15541

Doelgroep: algemeen publiek, basis- en voortgezet onderwijs.

De Waddenvereniging houdt zich bezig met het behoud van het waddengebied door middel van actie, voorlichting en educatie. In het Waddenhuis zijn beroepskrachten werkzaam en in de regionale voorlichtingswerkgroepen zijn vrijwilligers actief. Er zijn informatiefolders, lespakketten, een veldwerkboek, leskisten, een kinderkrant, diaserie e.d. voor het onderwijs. De regionale voorlichtingswerkgroepen verzorgen o.a. dialezingen. Op verzoek komt voor de bovenbouw van het basisonderwijs de Waddenbus op school, waarbij de kinderen kennismaken met de natuur van de Wadden.

De Waddenvereniging geeft ook een folder uit over al haar educatieve activiteiten.

WNF - Wereld Natuur Fonds

Bezoekadres: 1e Hogeweg 2, Zeist

Postadres: Postbus 284, 3700 AG Zeist

Tel.: 03404-22164

Afdeling Educatie: doelgroep: jongeren van 4-16 jaar.

De afdeling Educatie van het WNF verzorgt allerlei uitgaven, zoals onderwijspakketten, informatie-vouwbladen, zoekkaarten, films en diaserie. Voor leerkrachten in het basisonderwijs is er een lerarenabonnement, bestaande uit de maandbladen Panda en TamTam en aanvullend educatief materiaal. Ook heeft het WNF de Panda Natuurbus, een grote truck met oplegger, waarin een belevingstentoonstelling is ingericht. Op aanvraag en na reservering bezoekt de Pandabus basisscholen.

WNF-Rangers: doelgroep: jongeren van 8-16 jaar.

Rangers zijn de jeugdleden van het WNF. Zij ontvangen het maandblad TamTam en een Rangerpaspoort. Voor hen worden plaatselijk en landelijk natuuractiviteiten georganiseerd.

5. HET MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUURBEHEER EN VISSERIJ en NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE

In dit hoofdstuk wordt een beknopte schets gegeven van het natuur- en milieu-educatieve beleid van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, voorzover dat voortvloeit uit het "Natuurbeleidsplan" (Regeringsbeslissing 1990). De beperking vormt tegelijk de context: er is betrokkenheid bij natuur- en milieu-educatie vanwege het natuurbeleid. Overheidsbeleid in de vorm van wetten en regels beschermt de natuur onvoldoende. Dat lukt pas, wanneer inspanningen van de overheid worden aangevuld met brede instemming, steun en inzet uit de bevolking. Voor het welslagen van het natuurbeleid is het nodig dat een groot aantal mensen over kennis van zaken beschikt en wel kennis die toepasbaar is in tal van situaties: thuis, op school, op het werk, in diverse maatschappelijke organisaties, in de politiek enzovoort. Kennis is hier bedoeld in de ruime, klassieke betekenis van het woord: weten wat gedaan behoort te worden, waarom en hoe ...

Meer dan instrument

Natuur- en milieu-educatie is te zien als een middel tot natuurbehoud. Dit is een typisch "instrumentele" benadering. Vanuit deze optiek heeft het leren over de natuur niet tot doel dat de lerende persoon er iets mee opschiet, zich ontwikkelt of er plezier aan beleeft. Integendeel, het doel ligt elders. Voor educatief werk schiet een instrumentele benadering echter tekort. Mensen worden zo teveel als louter manipuleerbare objecten beschouwd. Een dergelijke opstelling mag de overheid niet kiezen, want natuur- en milieu-educatie kan een ingrijpende invloed op het leven van mensen hebben. Daarom brengt

het mogelijk maken of uitvoeren van natuur- en milieu-educatie geen geringe verantwoordelijkheid met zich mee. Om deze redenen krijgen ook andere motieven voor natuur- en milieu-educatie erkenning, zoals het participatiemotief en pedagogische, onderwijskundige, culturele en recreatieve motieven (Nota Natuur- en Milieu-educatie; Een Meerjarenvisie, 1988, p.7-8).

Beleidsdoelen en leerdoelen

Voor het vervolg is onderscheid nodig tussen beleidsdoelen van natuur- en milieu-educatie en nagestreefde leerdoelen. Het eerste slaat op vanuit het natuurbeleid beoogde maatschappelijke effecten en het tweede op leerdoelen op individueel niveau. In de "Nota Natuur en Milieu-educatie; Een Meerjarenvisie" is het beleidsdoel omschreven als "de opbouw en versterking van het maatschappelijk draagvlak voor natuurbehoud en milieubeheer", terwijl leerdoelen als volgt zijn verwoord: "kennis, inzichten en vaardigheden die

Presentatie van een bodemonderzoek door basisschoolleerlingen

nodig zijn om de vraagstukken van natuur en milieu en het beleid ter zake te kunnen begrijpen, naar waarde te kunnen schatten en daar op basis van eigen verantwoordelijkheid conclusies uit te trekken." Zinsneden als "naar waarde kunnen schatten" en "op basis van eigen verantwoordelijkheid conclusies ... kunnen trekken" typeren het karakter van natuur- en milieu-educatie. De kern van de zaak is dat jeugdige en volwassen deelnemers naar aanleiding van een educatief aanbod eigen keuzen kunnen maken.

Natuur heeft spreekbuis nodig

"Wie niet roept wordt overgeslagen"; zo gaat het in onze sterk door belangengroepen beïnvloede samenleving. Maar zelf heeft de natuur geen stem. Om niet steeds het onderspit te delven heeft de natuur een "spreekbuis" nodig, in de vorm van maatschappelijke groeperingen die voor natuurbelangen willen opkomen. Ook om deze reden is natuur- en milieu-educatie nodig. Zonder kennis van zaken 'én gemotiveerde inzet hebben natuurgroepen immers geen kans.

Bij het leren over natuur, landschap en milieu gaat het niet zozeer om verwerving van feitenkennis of om het aanleren van voorgegeven oplossingen of antwoorden. Belangrijke elementen zijn juist:

- het bevorderen van een "onderzoekende" instelling, dat wil zeggen het stimuleren dat kinderen en volwassenen leren vragen te stellen, zowel over natuur, milieu en landschap, als over maatschappelijke ontwikkelingen en krachten die de kwaliteit van natuur, milieu en landschap beïnvloeden.
- het stimuleren van "verinnerlijking" van aandacht en waardering voor natuur, dat wil zeggen verankering van belangstelling en waardering in het innerlijk van deelnemers aan educatieve activiteiten.

"Onderzoekende instelling"

Het serieus nemen van en het ingaan op vragen van deelnemers is met het oog op het eerste element van belang. Ook slaat het op het niet tevreden zijn met datgene wat zich op het eerste gezicht voordoet. Vaak is het nodig door te dringen naar achtergronden en veronderstellingen

achter informatie die als feitelijk wordt gepresenteerd. Zelf op onderzoek uitgaan kan dan heel zinvol en leerzaam zijn.

Positieve benadering

Steeds dient rekening te worden gehouden met de omstandigheden van doelgroepen en met hun vermogen tot leren. Het heeft geen zin ernstige problemen rauwelings en onvoorbereid op het bord van deelnemers te leggen. Daar valt niets positiefs van te verwachten. Natuur- en milieu-educatie is geen opvoeding tégen milieubederf, maar vóór behoud en herstel van natuur en milieu. Wanneer mensen de natuur hebben leren waarderen mag men van hen inspanningen ten gunste van de natuur verwachten. Liefde voor de natuur bevorderen vormt daarom het fundament voor deze educatie. Eigenlijk spreekt dit vanzelf, maar het is goed dit aspect toch te memoreren.

Motiveren

Duidelijk is dat natuur- en milieu-educatie geen massaproduct kan zijn. Het is aangewezen op wederzijdse communicatie en zorgzame aandacht voor betrokkenen, net zoals ieder ander proces waarbij interactie tussen mensen een centraal element is. Zorg voor de natuur en zorg voor opvoeding, onderwijs en vorming gaan wat dit betreft samen, in een oriëntatie op de toekomst.

Uit wat tot nu toe gezegd is laten zich twee kernpunten voor het beleid met betrekking tot natuur- en milieu-educatie afleiden:

- kinderen en volwassenen motiveren tot leren over natuur, milieu en landschap
- én motiveren om iets met het geleerde te gaan doen, ter verbetering van de toestand van natuur, milieu en landschap.

Voorwaarden scheppen

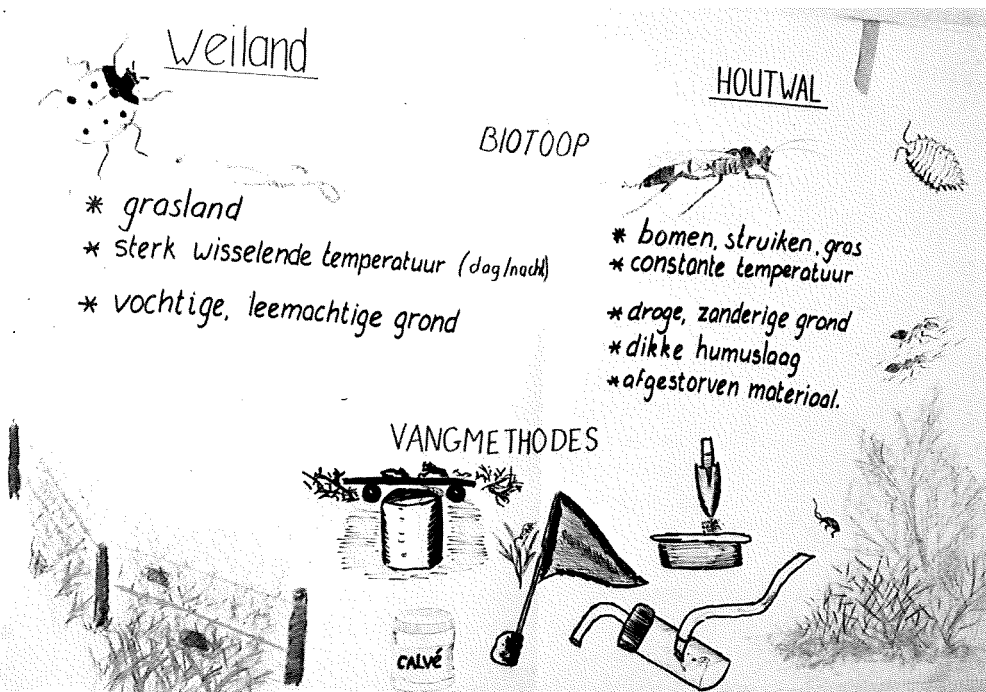
Het overheidsbeleid op het terrein van natuur- en milieu-educatie is voorwaardenscheppend van aard. Dit betekent dat de overheid zichzelf geen uitvoerende rol toekent, maar juist anderen in staat stelt dit werk aan te pakken. Deze opstelling past in de Nederlandse verhouding tussen overheid en het veld van opvoeding en onderwijs. Hieruit

volgt ook dat natuur- en milieu-educatie geen zaak van de rijksoverheid alleen is. Wat dit betreft hebben vele anderen ook verantwoordelijkheden en taken: provincies, gemeenten, scholen, allerlei educatieve instellingen, natuur- en milieu-organisaties en - niet te vergeten - ouders en andere opvoeders. In het kader van dit voorwaarden-scheppende beleid zijn er twee landelijke, dat wil zeggen algemene, taken:

- landelijke ondersteuning van de uitvoering van natuur- en milieu-educatie
- stimuleren van ontwikkeling en vernieuwing van natuur- en milieu-educatie.

Netwerk van organisaties

Deze taken worden uitgevoerd door een netwerk van daarvoor - vooral door de ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) en Volkshuisvesting,

Presentatie van een biotopenonderzoek door PABO-studenten

Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) - gesubsidieerde organisaties. Ook is er een groeiende aandacht voor natuur- en milieu-educatie in de door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (O&W) gefinancierde onderwijsondersteuning. Onder coördinatie van O&W wordt nu een omvangrijk NME-project voor het onderwijs ontwikkeld. LNV draagt daar ook aan bij. Dit onderwerp valt overigens buiten het bestek van deze brochure.

Materialen en deskundigheidsbevordering

Ondersteuning betreft vooral het verschaffen van materialen en informatie aan belangstellenden en het aanbieden van trainingen en cursussen. Op dit gebied is een groot aantal organisaties actief, waarvan onder andere het IVN, vereniging voor natuur- en milieueducatie, de Stichting School in Bos en Landschap (SiBeL) en de Stichting Veldstudiecentra (SVC) subsidie van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij ontvangen. Het beleid voor de komende jaren gaat uit van continuering van de ondersteunende taken. Bij de toedeling van financiële middelen zal worden toegezien op de effectiviteit van bestedingen, in relatie tot speerpunten in het Natuurbeleidsplan.

Verbetering van kwaliteit en inhoud

Bij "ontwikkeling en vernieuwing" gaat het om verbetering van kwaliteit en inhoudelijke samenhang. Van tijd tot tijd is actualisering van het educatieve aanbod gewenst. Daarbij vormt de noodzaak van een meer systematische aanpak een centraal element in het beleid (Nota Natuur- en Milieu-educatie; Een Meerjarenvisie, 1988, p.16; Natuurbeleidsplan, 1990, p.180). Diverse knelpunten met betrekking tot de inzet van natuur- en milieu-educatie vloeien voort uit onvoldoende kennis van en ervaring met geschikte inhouden, werkwijzen en te verwachten effecten. Ontwikkelingsprojecten dienen te leiden tot concreet toepasbare aanwijzingen voor de praktijk, zodat doelen, inhouden, methoden en effecten duidelijker worden. Haalbaarheid en bruikbaarheid zijn daarbij belangrijke trefwoorden. In het verlengde daarvan wordt ruime aandacht besteed aan overdracht van nieuwe kennis en

inzichten aan gebruikers en aan toepassing van moderne wetenschappelijke inzichten.

Voorbeeldprojecten

De laatste jaren zijn met het oog op ontwikkeling en vernieuwing tal van activiteiten ondernomen, vooral in het kader van het Natuurbeleidsplan. Voorbeelden daarvan zijn: de ontwikkeling van natuur- en milieucursussen voor volwassenen; het project didactiekontwikkeling natuur- en milieu-educatie (i.s.m. VROM en O&W) en het onderzoek naar begripsvorming rond natuur onder acht- tot twaalfjarige kinderen. Sinds kort wordt ook gewerkt aan de ontwikkeling van meerjarenprogramma's, kernthema's en evaluatiemethoden. Centraal staat steeds het ontwikkelen van vormen van natuur- en milieu-educatie, die hanteerbaar zijn voor uitvoerders en waarin deelnemers kennis, betrokkenheid en handelingsperspectief kunnen ontwikkelen.

6. LITERATUUR VOOR VERDERE ORIËNTATIE

Achterberg, W. (1986). Partners in de natuur. Proefschrift UvA. Utrecht: Jan van Arkel.

In dit proefschrift worden verschillende vormen van natuur- en milieu-ethiek behandeld en wordt getracht een ecologische ethiek te funderen.

Achterberg, W. red. (1989). Natuur: uitbuiting of respect? Natuurwaarden in discussie. Kampen: Kok.

Vanuit verschillende perspectieven behandelen de auteurs van dit boek de beelden en waarden, het gebruik, de rechten en ethiek van natuur en milieu.

Achterberg, W. en W. Zweers red. (1986). Milieufilosofie tussen theorie en praktijk; Van ecologisch perspectief naar maatschappelijke toepassing. Utrecht: Jan van Arkel.
Filosofisch getinte essays over ecologisch en maatschappelijk verantwoorde relaties met natuur en milieu.

Brinkman, G. en M. van Yperen (1990). Cursus natuur en milieu. Amsterdam: IVN/SME.

Dit is het cursuspakket dat ontwikkeld is in het kader van het Ontwikkelingsproject Natuur- en Milieu-Educatie, Cursussen voor Volwassenen (NME-CVV). Deze map bevat de handleiding, activiteitenbeschrijving, werkbladen, spellen, fotoseries en het informatieboek voor cursussen rond de thema's natuur, voedsel, schoonmaken, vervoer en afval.

Boersma, K.Th. en J.C. Schouw (1988). Tussen natuur en milieu; Uitgangspunten voor een didactiek van natuur- en

milieu-educatie. Enschede: SLO.

Dit is de eerste publikatie van het project Didactiekontwikkeling Natuur- en Milieu-Educatie. In drie hoofdstukken worden achtereenvolgens behandeld: doelstellingen van natuur- en milieu-educatie, het belang van ecologisch leren denken en de behandeling van milieuproblemen in het onderwijs.

Dijs, F. en M. Groen (1990). De natuur terug; Honderd Nederlanders over het bouwen van onland. Ede/ Antwerpen: Zomer en Keuning, Alphen a/d Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink.

Een zeer leesbaar boek dat de hoofdpunten van het natuurbeleidsplan behandelt in de vorm van boeiende reportages. In tientallen gesprekken met betrokkenen en uitvoerders wordt het verhaal verteld van de ecologische hoofdstructuur in Nederland.

Goedvolk, A. en H.J. Lindeman (1988). Veldwerk Natuurlijk! 's-Gravenhage: Nijgh en Van Ditmar.

In dit boek worden suggesties gegeven hoe met veldwerk begonnen kan worden, welke problemen zich daarbij kunnen voordoen en wat mogelijke oplossingen zijn. Het boek bevat tevens een register waarin gepubliceerde veldwerkopdrachten beschreven staan.

Horst, W. ter (1978). Natuur en kind; Ideeën voor een groene opvoeding. 's-Gravenhage: Omniboek. Vanuit een (ortho)pedagogisch perspectief behandelt dit boek het fundamentele belang van natuurbeleving en -ervaring voor de algemene opvoeding. Tevens worden enkele therapeutische mogelijkheden van natuur beschreven voor problematische opvoedingssituaties. In een supplement geeft de auteur een pedagogisch-theoretische verantwoording en een historisch overzicht van pedagogen die aandacht hadden voor natuur.

Huitzing, D.A. (1978). Gids voor natuur- en milieu-educatie. Amsterdam: Kosmos.

Deze gids is vooral geschreven voor vrijwilligers op het gebied van natuur- en milieu-educatie, wat niet wil zeggen dat anderen er niets aan zullen hebben. In het boek worden aanwijzingen gegeven voor de organisatie van educatieve

activiteiten, het aangaan van samenwerkingsverbanden met andere organisaties en de aard en inhoud van natuur- en milieu-educatie.

Huitzing, D.A. (1989). Een schepje er boven op! Over natuur- en milieu-educatie en pedagogiek. 's-Gravenhage: SDU.

In dit boek is een poging gedaan pedagogische inzichten toe te passen op natuur- en milieu-educatie om zo te komen tot een pedagogisch verantwoorde visie. Aan de orde komen onder meer: de relatie cultuur-natuur, ethische argumenten in de omgang met natuur, opvoedingswaarden en -doelen en een pleidooi voor natuurnabije educatie.

Koppen, J.A. en H.J. Lindeman red. (1989). Allemaal naar buiten...! Orvelte: Stichting Veldstudie Centra.

Een nota over de plaats van veldwerk in het onderwijs, nu en in de toekomst.

De nota berust op het verslag van een onderzoek naar veldwerk, dat werd uitgevoerd in samenwerking met het Instituut voor Leerplanontwikkeling.

LSNME (1991). Adreswijzer natuur- en milieu-educatie. Amsterdam: Landelijk Steunpunt Natuur- en Milieu-Educatie. Deze adreswijzer biedt een overzicht van natuur- en milieu-organisaties, natuur- en milieufederaties, consultants natuur- en milieu-educatie, provinciale milieu-inspecties, lokale natuur- en milieucentra, overheidsinstellingen, maatschappelijke organisaties en hun specifieke werkterreinen.

Margadant-van Arcken, M. (1988). Dierenjuf; Natuureducatie en de relatie tussen jonge kinderen en dieren. Proefschrift RUU (besteladres: Vijverlaan 5, 7975 BW Uffelte).

Dit proefschrift berust op een onderzoek naar de relatie tussen jonge kinderen en dieren en het belang van deze relatie voor natuureducatie. Aan de hand van vele praktijkvoorbeelden uit het kleuteronderwijs wordt duidelijk hoe jonge kinderen een dier benaderen, daarmee een relatie opbouwen en hoe deze relatie en benaderingswijze te gebruiken zijn in het onderwijs. Het boek besluit met een historisch overzicht van de dierenbescherming, het

natuuronderwijs voor de lagere school en de relatie kind-dier in kinderboeken.

Margadant-van Arcken, M. i.s.m. M. van Kempen

(1990). Groen Verschiet; Natuurbeleving en natuuronderwijs bij acht- tot twaalfjarige kinderen. 's-Gravenhage: SDU.

Dit boek is een verslag van het onderzoek naar natuurbeleving en natuuronderwijs bij acht- tot twaalfjarige kinderen. Het boek behandelt de kinderlijke benaderingwijze van natuur, de wijze waarop kinderen de begrippen natuur en milieu definiëren, de belangrijkste natuurwaarden voor kinderen en het al dan niet toegesneden zijn van natuuronderwijs op de ontwikkeling en beleving van kinderen.

Margadant-van Arcken, M. en M. van Kempen (1991).

Natuur in kinderhanden; Bevordering en integratie van natuurbeleving in het basisonderwijs. Enschede: SLO.

Dit is een katern in het kader van het project Didactiekontwikkeling Natuur- en Milieu-Educatie. Op basis van de boeken "Dierenjuf" en "Groen Verschiet" worden in dit katern didactische aanwijzingen gegeven voor het bevorderen en integreren van natuurbeleving in de dagelijkse praktijk van het onderwijs. Er worden niet alleen vele lesvoorbeelden gegeven, maar ook een didactisch model en een evaluatiewijzer voor bestaand lesmateriaal.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

(1990). Natuurbeleidsplan, Regeringsbeslissing.

's-Gravenhage.

In het Natuurbeleidsplan is het overheidsbeleid met betrekking tot behoud en herstel van de natuur beschreven. Centrale elementen van dit beleid zijn:

- het creëren van een duurzame structuur voor de Nederlandse natuur, door middel van de zogenoemde ecologische hoofdstructuur.
- het ontwikkelen van (nieuwe) natuurgebieden: "natuurontwikkeling" naast natuurbehoud.
- het vergroten van het maatschappelijk draagvlak voor het Nederlandse natuurbeleid en het versterken van het landschapsbehoud.
- het aanwijzen van gebieden met specifieke landschappelijke waarden.

Ministers van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

(1988). Nota Natuur- en Milieu-educatie; Een meerjarenvisie. Tweede Kamer der Staten Generaal, 's-Gravenhage. In deze nota is het overheidsbeleid met betrekking tot natuur- en milieu-educatie voor de jaren 1988 t/m 1992 weergegeven. Bij behandeling van deze nota in de Tweede Kamer werd ondermeer de motie Feenstra c.s. aangenomen waarin de regering wordt opgeroepen verdere uitbouw van natuur- en milieu-educatie mogelijk te maken.

Ontwikkelingsproject Natuur- en Milieu-Educatie,

Cursussen voor Volwassenen (1990). Handreikingen 1 t/m 3. Amsterdam: IVN/SME.

1. Bauke de Vries: Mogelijkheden en randvoorwaarden natuur- en milieucursussen.
2. Freek van Mourik: Criteria cursusmaterialen.
3. Lida Henning: Katern leertheoretisch kader cursus natuur en milieu.

De katernen die in deze serie verschijnen, bevatten praktische handreikingen voor ieder die zich binnen natuur- en milieu-educatie of volwasseneneducatie bezig wil houden met het opzetten van natuur- en milieucursussen voor volwassenen. De katernen in deze serie zijn bewerkte versies van onderzoeksrapporten die verschenen in het kader van dit ontwikkelingsproject. Doel van het project is de ontwikkeling van natuur- en milieucursussen en de invoering van natuur- en milieu-educatie in de buitenschoolse vorming voor volwassenen.

Prins, C.H. en J. Schouw (1991). Laagdrempelig lesmateriaal voor natuur- en milieu-educatie. Enschede: SLO. Dit is een katern in het kader van het project Didactiekontwikkeling Natuur- en Milieu-Educatie. Het is geschreven voor het voortgezet onderwijs en behandelt het gebruik van informatie over milieuproblemen uit de woonomgeving van leerlingen als lesstof voor natuur- en milieu-educatie.

Overname van tekst(gedeelten) is toegestaan onder vermelding van de bron. Voor de goede orde wordt vermeld dat de in deze uitgave weergegeven opvattingen van deelnemers aan en organisatoren van activiteiten op het gebied van natuur- en milieu-educatie niet noodzakelijkerwijs overeenkomen met die van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

**landbouw, natuurbeheer
en visserij**

Maart 1992

Uitgave: ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Natuur, Bos, Landschap en Fauna

Productie: directie Voorlichting en Externe Betrekkingen

Tekst: Onderzoeks- en Adviesbureau "Mens-Dier-Milieu".

dr. M.J.A. Margadant-van Arcken en M. Leentvaar

Begeleiding: drs. D.A. Huitzing, NBLF

Fotografie: ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, M.J.A. Margadant-van Arcken, S. Frijters, H. Schiphorst

Druk: Koninklijke Van Poll

ISBN: 90.73253.06.3
